

תימא

כתב עת לחקר יהדות תימן ותרבותה

ספר היובל לכבוד דר' יגאל בן-שלום

כרך ראשון

העורך

יוסף יובל טובי

[יט]

הוצאת האגודה לטיפוח חברה ותרבות

נתניה * תשפ"ב

מועצת המערכת

פרופ' נחם אילן, מכללת חמדת הדרום
דר' יגאל בן-שלום, מכון אדלר
פרופ' מאיר בראשר, האוניברסיטה העברית
פרופ' ירון הראל, אוניברסיטת בראילן

חברי המערכת

דר' אריאל מלאכי, אוניברסיטת בראילן
יהודה עמיר, אוניברסיטת בראילן

כתב העת יוצא לאור בסיוע
משרד התרבות והספורט, מנהל התרבות

על העטיפה:

העמוד הראשון בפרק עיבור השנים משנת הרל"ג (1473)
תכלאל כ"י טובי, מאת אלכמה מן קרא אלחימה אתתקס"ח לשטרות (תי"ז/1657)

כל הזכויות שמורות

כתובת המערכת וההנהלה:

תימא, האגודה לטיפוח חברה ותרבות
כיכר העצמאות 11, ת"ד 1515, נתניה 4211501
טלפון: 09-833-1325; פקס: 09-861-4712
<http://www.teman.org.il>
hatemanim@gmail.com

הכתובת למשלוח מאמרים וספרים לביקורת:

פרופ' יוסף יובל טובי, החוג לספרות עברית והשוואתית, אוניברסיטת חיפה, חיפה 31905
דוא"ל: yoseftobi@gmail.com

נדפס בדפוס א. שטרן, ירושלים תשפ"א

978-965-92934-8-3

תוכן העניינים

5	דבר העורך	
	דר' יגאל בן-שלום:	
7	איש ציבור ונשיא האגודה לטיפול חברה ותרבות	
	הגדרת האמונה בפילוסופיה היהודית בתימן:	שלום צדיק
	ניתוח עמדותיהם של ר' נתנאל בן ישעיהו	
17	בעל 'מאור האפלה' (נור אלצ'לאם) ור' חוטר בן שלמה	
	כתבי יד שהועתקו בעדן בימי הביניים	מיכאל ריגלר
34	הקדומים ביותר מתימן	
	'מנהגים' ו'סידורים': תכלאל כ"י ואדעי	יובל ואדעי
44	משנת רע"ז (1517) והסידורים העתיקים מתימן	
89	צמחי מאכל ובשמים בתימן לאור התכלאל	זהר עמר
	שרידי כתבים יהודיים	יוסף יובל טובי
150	בחפירות ארכאולוגיות בבראקש (2003–2004)	
	מפני חטאינו גלינו לארצנו	אדם בן-נון
155	אזהרות 'יגר שהדוּתא' לרבי אברהם ערוסי	
	<i>Von den Juden des Jemen</i>	אריאלה גרן-תם
202	קובץ המאמרים על יהודי תימן (ברלין 1913)	
228	הרב קוק ויהודי תימן בארץ ישראל ובגולה	אמנון שלום-יאכלופי
261		רשימת המחברים
v		תקצירים באנגלית

אדם בן־נון

‘מפני חטאינו גלינו לארצנו’

אזהרות ‘יגר שהדותא’ לרבי אברהם ערוסי

א. מבוא

על דרך הכלל ניתן לומר, כי בני תימן חוו את סבל הגלות במלוא עוצמתו. גלות מן־עַ – שבה הוגלו היהודים לאזור צחיח ועל פי ההערכה רק שני שלישים מן הגולים נותרו בחיים וזכו לשוב מן הגלות לאחר כשנה ומחצה, כפיית האסלאם על היתומים, ‘גזרת המקמצים’ שחייבה את היהודים לסלק נבלות מן השווקים, לגרוף את הביבים ולנקות את המרחצאות הציבוריים – כל אלה ועוד היו מנת גורלם של יהודי תימן. גם בתקופות טובות יותר ליהודים, כגון בתקופת האימאם יחיא, שאז זכו ליחס הוגן יחסית, היה שגור בפייהם: ‘חסד לאומים – חטאת’; ר”ל, ברחמנותו הרבה הוא רק מאריך את גלותנו.¹ אך האמונה שהגלות זמנית וכי עוד רגע קט תבוא הגאולה והם יעלו לארץ הנכספת היא שחיקה את רוח בני תימן במהלך שנות גלותם הארוכה.

העלייה הגדולה לארץ ישראל גבתה אבדות ברכוש ובנפש. עולי תימן הגיעו לארץ הנכספת כשברי כלים – עניים וחולים, לאחר חודשים של נדודים ותלאות. אף על פי כן, עם בואם ארצה כופפו קומתם ונישקו את רגבי עפרה. חבלי הקליטה לא היו קלים. בראשית התיישבותם סבלו מאפליה ומקיפוח, נעלמו ספריהם ואף בניהם ובנותיהם, אך בכל אלה לא היה כדי לעמעם את זיו הגאולה – גאולתם מן הגלות הקשה, שכן ‘ארץ ישראל נקנית בייסורין’.

עניין מרכזי אחד העיב על האוטופיה שבגאולתם של עולי תימן מכור הברזל – תופעת החילון, שאלה נחשפו עם עלייתם ארצה.² דווקא ב’ארץ חמדת אבות’

¹ כך שמעתי מזקני תימן בשיחות שבעל פה. השוו דברי זקני הדור כפי שהביאם י’ תבארה (תש”ל, עמ’ 294): “כי אבותינו גזרו על עצמם שלא לבנות בתים יפים, חזקים ומשוכללים, מפני שהדבר מאריך את הגלות. מתוך צפיה לבוא הגואל במהרה, גזרו על עצמם לשבת בבתי חומר”; עוד ראו המאור הגדול [תש”ף], עמ’ כא, הערה ל.

² למעשה כבר במחנה ‘גאולה’ צצה תופעת החילון מכוחם של שליחי המוסדות בארץ ישראל, דבר שגרם לכמה מחכמי תימן, שהיו מודעים למצב הרוחני בארץ ישראל, לחשוש מן הניתוק מחיי הרוח בתימן.

מצאו שרבים מן היהודים מגולחי זקן ופאות, אינם עוסקים בתורה ואינם שומרים את מצוותיה. גם ילדי העולים, נעריהם ואף נשיהם, נטשו את ערכי המסורת כדי להידמות לאחיהם תושבי הארץ. תופעת החילון הובילה גם להתפוררות המסגרות החברתיות והמסורתיות ולערעור המעמדות בתוך המשפחה. וכך עמדו עולי תימן בפני קונפליקט: מחד גיסא ראו רובם בהתיישבות בארץ ישראל מימוש כלשהו של תחילת הגאולה, אך מאידך – היתה טבועה בתודעתם הכמיהה לחיים תורניים ולעולם המסורתי שהיו מנת חלקם בארץ גלותם.³ על כן היו מהם שתיארו את המצב הבלתי נסבל מבחינתם במשפט 'מפני חטאינו גלינו לארצנו'.⁴

המפגש הקשה בין העולם המסורתי הישן בתימן לעולם החדש בארץ ישראל עלה בכמה וכמה יצירות ספרותיות משל עולי תימן. אחת מהן – שעליה סובב מאמרנו – היא 'יגר שהדותא' לר' אברהם ערוסי. אבל קודם לכן נרחיב את הדברים באשר לביקורת בכתבי עולי תימן על תופעת החילון.

ב. ביקורת על תופעת החילון בכתביהם של עולי תימן

'חווית המפגש עם ארץ ישראל ביצירתם הספרותית של עולי תימן בין השנים תרמ"ב–תש"ח', נידונה בהרחבה על ידי ד"ר פלטיאל גיאת.⁵ שם הזכיר יוצרים ילידי תימן שמיצירתם עולה המחאה כנגד תופעת החילון: ר' אברהם ערוסי, חיים שקדי, נתן סולמי, דוד בן שמור ורצון הלוי.⁶ עליהם יש להוסיף את עובדיה (עואץ') וזדני,⁷ יחיא גמליאל,⁸ שלום רדאעי, ניסים מטרי⁹ ואחרים.

³ בשנים הראשונות מיעטו מוסדות הדת לשלב בפעילותם רבנים תימנים ולא הכירו במנהגיהם. הרב זוין (תשס"ב, עמ' 237) מביא אמרה זו בלא קשר לחכמי תימן, אלא "כדאמרי אינשי בלעג מר". אולם בדרך כלל מיוחסת אמרה זו לבני תימן, וכך היה רגיל לספר הרב יעקב גלינסקי ששמע מזקני תימן; חסידי סאטמר, בתוך: ברמזעו תשע"ח, עמ' 226; הרב עמרם קורח, בתוך: יצחק הלוי תשע"א/ד, ב, עמ' תקה, הערה 10; הרב רצ'א צארום, בתוך: ריאיון עם הרב שלמה קורח, בעיתון 'לפני המזנה', גיליון 1 (אדר תשע"ג/פברואר 2013), עמ' 8. כך שמע גם הרב אליקים צדוק מאברהם צדוק (בן יוסף צאלח הזהב); ראו חמאמי תשס"ט/תש"ף, ב, עמ' רמ. [הערת העורך: התבטאות זו שמעתי גם מפי הרב יחיא אלשיך ז"ל].

⁵ גיאת תשע"ב; 2013; השוו גיאת תשע"ט, עמ' 181–185.

⁶ גיאת 2013, עמ' 237–271.

⁷ זדני תשמ"ו, עמ' קנו–קנח; זדני תשנ"א, עמ' ס–ס; צדוק ח' תשמ"ה, עמ' 288–293.

⁸ גמליאל י' תשס"ו, עמ' 44–51, 66–65.

⁹ על שלום רדאעי וניסים מטרי ראו בסמוך להלן.

1. רבי שלום רדאעי

רבי שלום בן יחיא בן אברהם רדאעי נולד במנאכ'ה שבמרכז תימן בשנת תרע"ב (1912). לפרנסתו שימש כסופר סת"ם¹⁰ ועסק בלימוד תשב"ר ובהעתקת ספרי קודש. רדאעי עלה ארצה בשנת 1949. תחילה התגורר בזנוח שבפרוזדור ירושלים ולאחר מכן קבע את משכנו בירושלים. רבי שלום היה תלמיד חכם, תמים וירא שמיים, בעל חוש תיעודי מפותח וכישרון כתיבה. תכונות אלו הביאוהו לתעד אירועים, חוויות, שיחות ששמע, מראות שראה, מחשבות שעלו בראשו ועוד. חלק מהם נכתבו כפרוזה והאחרים בדמות קינות והספדים, שירים, פיוטים והללות. את פרי יכולו כינס בשלושה ספרים: 'תאנייה ואנייה', 'ספר האסיף' ו'מערכי לב' שראו אור לאחר פטירתו.¹¹ מלבד אלה סיפח חלק משיריו למהדורת צילום של דיואן שהעתיק בתימן בכתב ידו.¹² הרב יוסף קאפח, שהכירו כבר מתימן, היטיב להגדירו:¹³

הן מקדם ידעתי, ומימי עלומים זכרתי, חובר חברים מחוכם, איש אשר נחן במתת אלהים נפש רגשית, איש אשר מאורעות החיים ותהפוכותיהם טובעים את חותמם בנפשו העדינה. בשל עין לבו החדה קולט הוא כל רחש לחש המתרקם סביבו וסביבתו, אם לטוב ואם למוטב, אין נסתר מחמתו. והדברים נשארים אצורים במעבה בטנו, עצורים בעצמותיו, לא יתנו לו מנוח ושלוח, מרגוע וחדוה, עד אשר יבטא את האמרים ויוציאם מן הכח אל הפועל, וכאשר יחקקו על הנייר בעט ברזל ועופרת ונחה רוחו ושקטה.

בשנת תש"י (1950) פורסמו שלוש קינות תחת הכותרת: "קינות מאת זקני תימן על הריסת הדת ע"י השלטון בארץ הקודש". הקינות, שנכתבו ונוקדו בכתב יד, נדפסו במהדורת צילום על ידי אנשי 'נטורי קרתא' בערב תשעה באב תשי"א (1951), כניגוח לממסד הציוני, ולאחר מכן צולמו שוב ושוב. הקינות הועתקו גם בכתבי יד על ידי חכמים שונים, שמן הסתם הזדהו עם תוכנן.¹⁴ שלוש קינות אלו בנויות על שלוש קינות ידועות הנאמרות בתשעה באב: (א). 'קול אנחה ויללה' על פי הקינה

¹⁰ הרב עזרי גיאית ציין את סופרי סת"ם בדור האחרון בצנעא, ובכללם (בתרגום לעברית): "מורנו ורבנו יחיא אלרדאעי ובנו סאלם מן מנאכ'ה" (דאר תשע"ח, עמ' 63). גם הרב יוסף קאפח הזכירו: "שלום רדאעי סופר מהיר אך לא מפורסם" (קאפח "תשנ"ט, עמ' י).

¹¹ גברא תשנ"ט.

¹² חבארה תשמ"א. לסקירה קצרה של שיריו ראו עמיר תשע"ה.

¹³ הרב יוסף קאפח, 'מבוא', בתוך: חבארה תשמ"א, עמ' ג, עמוד שני.

¹⁴ כגון כ"י ר' יחיא עומסי (ראו לקמן) וכ"י ר' שמואל בן שלום מחפוד (בידי שגיב מחפוד) ועוד.

'קול יללה אשמיצה' למשורר לא נודע ועל פי הקינה 'שומרון קול תתן' לר' שלמה אבן גבירול; (ב) 'ענתה קהילת השרידים' על פי הקינה 'אליכם עדה קדושה' למשורר לא נודע; (ג) 'אש תוקד בקרבי' על פי הקינה 'אש תוקד בקרבי' לר' אברהם אבן עזרא.

מדינה ההדיר את שלוש הקינות וביארן לראשונה.¹⁵ אחריו ההדירו אותן אטינגר וגיאט, דנו בזיקתן לקינות המקוריות מימי הביניים וצינו באלו במות נדפסו.¹⁶ אף שיערו כי הקינות שולבו במערך הליטורגי לצד הקינות הנאמרות בתשעה באב.¹⁷ לדבריהם, "ידוע כי בשנת תשמ"ה נאמרו קינות אלה בבתי כנסת בירושלים".¹⁸ על כך יש להוסיף, כי הקינות נדפסו בסידור 'שיח שפתותינו' על פי כתב ידו של ר' יחיא עומסי;¹⁹ וכבר ר' שלום רדאעי העיד כי הן "נאמרו בט"ב באיזה בתי כנסיות שהתרגשו בהן, ועדיין היה הלב חם אחרי עזבנו את תימן".²⁰ ואכן, לנו ידוע כי קינות אלה נאמרו בשנים הראשונות בבית הכנסת במושב זנוח, וכנראה גם לאחר מכן בבית הכנסת 'יד הרמב"ם' בקריית אונו.²¹ סימן הקינה השלישית הוא 'אני שלום רדאעי בן יחיא עצב שמח'. גם הקינה השנייה יצאה מתחת ידו, שכן חתם אותה באזכור הקינה השלישית: "אשא עוד מספד שלישי / בקול נהי ותרועות / עד יבנה האיל מקדש שלישי / וכימי קדם אשובה".²² יש להניח שגם הקינה הראשונה יצאה מתחת ידו, שכן כתב בספרו 'תאנייה ואנייה':²³

¹⁵ מדינה תשנ"ד.

¹⁶ אטינגר וגיאט תשע"א, וראו שם, עמ' 158, הערות 17, 20, 22: אריה תשל"ג, עמ' פא-פט; צדוק חיים תשמ"ה, עמ' 251-253; מדינה תשנ"ד; גברא תשנ"ט, עמ' 33-37.

¹⁷ השו"ת מדינה תשנ"ד, עמ' 52, הערה 3.

¹⁸ אטינגר וגיאט תשע"א, עמ' 149; וראו שם, עמ' 157-158, הערה 15, הפנייה לכתבה של נח זבולוני בעיתון 'דבר' מיום י"א באב תשמ"ה (29.7.1985). יצוין, שבכתבה זו מדווח רק על קינה אחת בלבד מתוך שלוש הקינות התימניות הנ"ל, שנאמרה בבית כנסת כלשהו בירושלים ולא בכמה בתי כנסת.

¹⁹ עמיהוד תשנ"ח, עמ' תקפח-תקצא. לאחר הקינות (שם, עמ' תקצא) כתב המהדיר: "כדי לשמר קינות אלה צירפנו אותם, ואין בכוונתנו להוסיף על מטבע שטבעו חכמים". על הדפסת הקינות ראה שלמה עמיהוד, בתוך: קאפח א' תשס"א, עמ' 33.

²⁰ גברא תשנ"ט, עמ' 332.

²¹ ביחס לזנוח ראו עמרנני תשס"א, עמ' 278-279. ביחס ל"יד הרמב"ם" – עדות ששמעתי מפי מר יחיאל דאר, מתפלל בית הכנסת. יש לציין כי עוד קינות מעשה ידיו שולבו במערך הליטורגי בתשעה באב, כגון הקינה בערבית על רצח ר' יחיא בן שלום יצחק הלוי, מתושבי אלהג'רה הסמוכה למנאכ"ה; ראו גברא תשנ"ט, עמ' מג-מד; צדוק ט' תשע"ה, עמ' 35.

²² אטינגר וגיאט תשע"א, עמ' 157, סוף הערה 13.

²³ גברא תשנ"ט, עמ' 33.

קנינות תשי"א חוברו שנה אחר עלייתנו מתימן על נוהג וחרדת היהדות שהיה לנו בתימן. ומרוב כאב הלב התעורר הרעיון לחבר אותם, וכמובא בהקדמה לפני הקנינות. ובאותו זמן הייתי מתחבר לאנשי נטורי קרתא לפי אדיקותם ביהדות. וכשהראיתי להם את הקנינות, שידלו אותי להדפיסם ולהפיצם. ונדבם לבם והדפיסום בעצמם והוציאום לאור והופצו בזמנו. וגם עוד פעם בשנת תשט"ו הדפיסום והפיצום.

אומנם ייתכן שאת הקינה הראשונה חיבר אביו של ר' שלום רדאעי, הלוא הוא הרב יחיא בן אברהם רדאעי, שגם הוא משך בעט סופרים וחיבר שירים ופיוטים.²⁴ וכך כתב האב לאנשי 'נטורי קרתא' שבישיבת 'תורה ויראה' ביום חמישי י"א באייר תשי"א (17.5.1951):²⁵

עוד אמר לי שלם בני, שיש רשום בהודעות שהדבקתם בכותלי רשות הרבים בירשת"ו [=בירושלים תיכנה ותיכונן] אותיות גדולות 'עצרת קינה ותפלה' ביום שקראו אות חג העצמאות [...]. ותדעו שגם אנחנו כבר יש לנו קינה על מה שכבר חסר לנו בארץ מהמנהגים הטובים והמוסרים והצניעות הגדולה שהיתה לנו בתימן. ומתפללים תמיד שהב"ה יחזיר עטרת כבודנו לישנה.

אפשר שהמילים "אנחנו יש לנו קינה [...]" מתייחסות לשלוש הקנינות שחיבר בנו – ר' שלום רדאעי; אך מצד אחר אפשר שיש להבינן כפשוטן, והאב ר' יחיא רדאעי מגלה לנו שחיבר קינה אחת, היא הקינה הראשונה. כלומר, לאחר שחיבר האב את הקינה הראשונה, השלים בנו את שתי הקנינות האחרות והעתיקן כחטיבה אחת. הביקורת על המצב הרוחני בארץ עולה פעמים רבות ביצירתו של ר' שלום רדאעי.²⁶ כך בשתי סליחות (יידונו להלן) על העלייה ארצה ועל המצב הרוחני

²⁴ ראו רדאעי תשכ"ז, עמ' כב–לא.

²⁵ פורסם כ'מכתב ברכה והתעוררות' בביטאונים של 'נטורי קרתא'; ראו, למשל, משמרת חומתנו ג (תשי"ג), עמ' כד; החומה כח (תשמ"ג), עמ' מד, ואחר כך בתוך: דרך עץ החיים, ג, לרגל שבת התאחדות ואתחנן-נחמו, י"ג באב תשס"ז, עמ' כט. על המכתב חתום 'אברהם רדאעי יצ"ו', אולם ברור שהכותב הוא בנו – ר' יחיא רדאעי (אביו של ר' שלום רדאעי), שתלה את הדברים באביו שנפטר בילדותו בתימן ולא זכה לעלות ארצה. ראו רדאעי תשכ"ז, עמ' ו. נראה שהעלמת שמו נבעה מן החשש מן הממסד הציוני, כלשונו שם: "תמהנו מה מאד גדול כוחכם לומר כן בפני כל עובר ושב. ובכן הב"ה יוסיף בכם כח ואומץ וגבורה לישר העוברים למען תורנתו הקדושה".

²⁶ ראו, למשל, השיר 'שדי אשר מלך בטרם כל יצורים', שבהקדמתו כתב: "לעולי תימן מדבר, ומספר איך היתה עיקר מחשבתם בגלותם שיוזכו לעלות לא"י כדי להשתלם בעסק התורה וקיום מצוותיה יותר ממה שהיו מתנהגים בתימן. והנה פתאום בהגיעם לארץ לא נתמלאת בקשתם. כי אם ח"ו להיפך, שחסרו גם מהתנהגות הטובה שהיו בה בתימן" (תבארה תשמ"א, עמ' עא, עימוד שני); וכן השיר 'שיחי יחידתי ורינה תעני', שבהקדמתו כתב: "שיר תחנה לפני השי"ת על

שנחשפו אליו: (א) 'שופט דין דל ואביון' (סימנה 'שלוש רדאעי'); (ב) 'אלוהים צבאות יחקר זאת' (סימנה 'אבי אברהם ונחמיה'). שתי הסליחות הועתקו עם שתי תפילות משלו: (א) 'רבש"ע אל מלך שליט' (חותמת במילים 'מזמור יענך'); (ב) 'תפלה בעד חולה': 'אנא אלהינו ואי־להי אבותינו'.²⁷

2. ר' ניסים מטרי

ר' ניסים בן יעקב מטרי נולד בכפר קטן ליד עראם הסמוכה לירם סביב שנת תרפ"ה (1925).²⁸ לאחר עלייתו לארץ התיישב במושב ישעי ואחר כך עבר לשכונת רמת-עמידר ברמת-גן. ר' ניסים היה ירא שמיים ומלא בשמחת חיים. נודע בעיקר כזמר של שירי קודש בנעימות קצביות. נפטר בי"א באדר א תשס"ה (20.02.2005). על מצבת קבורתו נכתב: "בשירתו הטהורה בה דבק, שמחת מצוה בליבות חקק". ר' ניסים חיבר שיר המתאר את החיים בתימן על פי חוקי התורה והמצוות, העלייה לארץ והעולם ההפוך שפגש בארץ ישראל. השיר בנוי משלושים ואחד בתים – רובם בעלי שתי צלעיות במבנה של דלת וסוגר, ומיעוטם בעלי שלוש צלעיות. את השיר היה שר בלחן עממיקצבי בגיוונים מיוחדים, שברבות הימים הוכר כלחן של ר' ניסים מטרי.²⁹ בדרך כלל שר את השיר במסיבות ובאירועים שונים כהמשך לשיר 'יום אזכרה חטאי'. בסוף שנות השבעים במאה שעברה הקליט הזמר משה ענאקי את השיר וקרא לו בשם 'אתחיל לכתוב',³⁰ ולאחר כעשור הקליט את השיר הזמר ישי אביבי וקרא לו בשם 'עליה מתימן'.³¹ כיום מזוהה השיר בעיקר עם

המצב שעבודת השי"ת מועטת ועסק התורה חלש, כמובן מהשיר. חובר אחר עלייתו מתימן, שנת תשי"ב (שם תשמ"א, עמ' צג, עימוד שני).

²⁷ נעתק בכתב ידו בחוברת בת עשרה דפים ושולבו בספרו 'מערכי לב' שהעתיק בכתב ידו. שתי הסליחות פורסמו על ידי גברא תשנ"ט, עמ' 332–338; ושתי התפילות שם, עמ' 306–308. אולם המילים 'מזמור יענך' שבחתימת התפילה הראשונה נדפסו בטעות כתחילת כותרתה של התפילה השנייה. ר' שלום רדאעי ציין שם (עמ' 332), כי גם על כך כתב שיר בדיואן שלו, דף לה. מאחר שהדיואן הנדפס ממוספר לפי העמודים, מסתבר שכוונתו לעמוד עא, שם הועתק השיר 'שדי אשר מלך בטרם כל יצורים' הנ"ל. לאחרונה פורסמו שתי סליחות אלה בתוך: הלכה ומסורה כד (תשפ"א), עמ' צ–צג, ויוחסו למחבר אחר (ראו להלן).

²⁸ תודתי נתונה לידידי הרב עמיחי מרחבי, בעלה של נכדת ר' ניסים; ולשלום לוי, נכדו של הרב יוסף בן מאיר יתים. יש לציין כי ר' ניסים היה אח מאם של ר' יוסף בן מאיר יתים, נכדו של רבי יוסף בן יוסף יתים הראשון.

²⁹ כך ביאר לי ידידי בועז גדקה.

³⁰ בקלטת 'חפלה אצל משה ענקי בשירה תימנית מקורית' (הפקת האחים אזולאי), צד ב, שיר 5. שם צוין: "מילים: נ"מ [=ניסים מטרי], לחן: נ"מ".

³¹ בקלטת שנקראה 'להיטי תימן' (הפקת האחים ראובני), צד ב, שיר 2.

הזמר ר' בועז גדקה, שהיה מקורב לר' ניסים מטרי מילדותו ומאז הוא רגיל לשיר אותו באירועים שונים, ואף הקליט אותו כהמשך לשיר 'יום אזכרה חטאי' בשם 'שירו של ניסים מטרי'.³² להלן נוסח השיר, כפי שבוצע על ידי ר' ניסים מטרי.³³

אתחיל לכתב בשבך קוני / הוא לבדו יצרני
במעיי אמי שומרני [נ"א: שמרני] / ולאיר העולם הוציאני
בעיר תימן שם נלדתי / בתוך עמים גם ישבתי
עד שקמתי וגדלתי / והבנתי והשכלתי
ובתורה גם עסקתי / גם תפלן שם הנחתי / וגם ציצית שם לבשתי
וקדוש יום והבדלה / בכל שבת לא שכחתי
אחר כל זה שמחתי / ולהגאל בית תפארת³⁴
ומכרתי כל בגדי / וכל חפצי וגם ביתי
מעט כסף וגם מזל / בשנת תש"ט אז נסעתי
עד הגעתי למחוז חפצי / לעיר ציון בית תפארת
וירשתי וחקרתי / בכל ענינות בנתי
וראיתי עולם הפוך / כי זה מפא"י וזה דתי
אני חושב למנוחתי / אז נהפכה לאנחתי
ורב פחד יש בלבי / איפה תהיה שכוונתי
אם בנגב או בגליל / תהיה שמה ישיבתי
ואני חלש מכל אחי / וגם הרבה בני ביתי
כי לא יהא חסור כח / אז תקשיבי כל עדתי
ועת אזכרך מנהג תימן / עסק תורה וגם למוד [נ"א: תלמוד] במשנת
ותן תורה ללמודה / מאור ציני ונשמת
והמלך הוא ערבי / גם הוא מודה בתורת
ואם יכפר שם יהודי / הוא מכריחו לשמר דתי
וראיתי בני אדם / יפים מאד בצורתם
גם אוהבים את אחיהם / אבל שונים במנהגם

³² בדיסק 'ההופעה', שיר 6. השיר לא נדפס מעולם.

³³ המבצעים השונים שינו כמה מילים לאימשמעויות ואף השמיטו כמה בתים. גם ר' ניסים עצמו היה משלב באמצע השיר בתים משירים אחרים, ברכות לחתן ולרקדנים וכדו', ולעיתים לא שר אותו כסדרו מתחילתו לסופו. הניקוד חסר ציון השווא הנח, כמסורת תימן הקדומה.

³⁴ יש מוסיפים: "והשלקתי תאנותי / ובצור קוני גם בטחתי".

כי הנָּשִׁים פְּרוּעוֹת רֹאשׁ / וּמַגְלִלוֹת בְּמַלְבוּשָׁם
וְאֲנָשִׁים בְּלִי כּוֹכֵעַ / וּמַגְלִיחִים אֶת פְּאוֹתָם
וְעוֹזְבִים תּוֹרַת מֹשֶׁה / אֲשֶׁר יֵשׁ בָּהּ יְסוּד עוֹלָם
וְגַם הִרְבֵּה בְּנֵי [נ"א: מִבְּנֵי] אָדָם / מְלַמְּדִים אֶת בְּנֵיהֶם / גַּם נְשֵׁיהֶם עִם בְּנוֹתָם
דְּבָרֵי צָחוּק וְרִקְדִּים / וְאוֹמְרִים כִּי זֶה חֻקָּם
זֶה הַחֹק מִן חֹק עֲשׂוֹ / הוּא אֲרוּר הַטָּעָה אוֹתָם / בְּכָל עֲנָן בְּמַפְעָלָם
כִּי עַל אִישׁ יִהְיֶה חֲשָׁבוֹן / עַל כָּל דְּבָר וּדְבָר³⁵ / וּמִה תִּהְיֶה תְּשׁוּבָתָם
תָּם וְנִשְׁלָם כָּל דְּבָרֵי / שֶׁבַח לְאֵל בּוֹרֵא עוֹלָם:

ג. 'יגד שהדותא' לר' אברהם ערוסי

1. ר' אברהם ערוסי

ר' אברהם בן משה ערוסי נולד בכוכבאן בכ"ג חשוון תרל"ח (30.10.1878),³⁶ ושנות ילדותו עברו עליו בעיר מחוית. בשנת תרפ"ג (1923) עלה ארצה עם כתו היחידה. כל ימיו עברו עליו בעוני ובמחסור. נפטר ב"ז באדר א תרצ"ה (20.2.1935).³⁷ לרב ערוסי הייתה עין בוחנת והוא הרבה להוכיח את הבריות על ההתרשלות בשמירת התורה ומצוותיה, במוסר ובדרך ארץ. היה מבקר חברתי בכל מקום שאליו הזדמן, אך תוכחותיו לא מצאו אוזן קשבת ולא מצאו חן בעיני רבים, ובכך עורר עליו את קנאת הבריות. הוא לא נרתע ולא נסוג אף שנאלץ לנדוד ממקום למקום. וכך כתב עליו גיאת שעסק ביצירותיו הספרותיות בארץ ישראל:³⁸

³⁵ יש מוסיפים: "וְאוֹי לָהֶם בְּיוֹם דִּינָם".

³⁶ כך כתב כמה פעמים בחיבוריו, כגון: (א) לדבריו, כשנפטר ר' שלמה אלקארה (תרמ"ט) היה בן אחת עשרה שנה; ראו דבריו בתוך: חן תשע"ט, עמ' שו; שם, עמ' כא, הערה ה; (ב) בשיר 'יום אזכרה חובי לצור אכנעה' (בדיואן באוסף פרטי) כתב: "בשנת תרמ"ז ליצירה [...] לתשע שנים ללדתי באה שנת בצורת"; (ג) בשיר 'אזכרה כבוד האל אשר לו הגדולה' (שם) כתב: "בשנת תר"ן לבריאה [...] ואני עוד בן שנים עשרה"; (ד) בשיר 'אחזה דעי לצור רועי משגבי ומושיעי' (שם) כתב: "בשנת תרנ"ח עולמו נזנח, רעב נשתלח, בעולם כלו. ואני בן עשרים נכתב". על היום והחודש אני למד ממה שכתב בחתימת אחד הדיואנים שלו: "ותהי השלמת חבורי השירים אלו שהם חלק ראשון, חבורו וכתבתו בעיר נתניה א", והשלמתו יום ו' כ"ג לחודש חשוון יום אשר נולדתי בו. הן מלאו לי שנים וחמשים שנה עד היום הזה". אך כ"ג בחשוון נופל ביום שישי בשנת תרצ"א, ואז מלאו לו חמשים ושלוש שנה ולא חמשים ושתיים.

³⁷ ראו בן-נח תשע"ח, עמ' 156–157, הערה 3. במקום אחר ארחיב על תולדות חייו וחיבוריו.

³⁸ גיאת 2013, עמ' 150–151; וראו עוד שם, עמ' 260–262.

רוב יצירתו היא יצירת מחאה כנגד מנהגי אנשי ארץ ישראל והשפעתם על עולי תימן. ביקורתו עוסקת במגוון נושאים, כגון השינוי במעמד האישה והתערערות מעמד הגבר במשפחה, היפוך סדרי העולם, עזיבת הדת, המתירנות המינית, מנהגי הבילוי והפנאי, דרכי החינוך, סדרי השלטון, בירוקרטיה ועוד [...]. אין הוא מזדהה עם היישוב המתחדש בארץ ישראל, אלא דובר מתוך נקודת מבט של נביא זעם המטיף בשער כנגד הציבור. מטרת שיריו דתית היא: להחזיר בתשובה את תושבי הארץ ולקרוא תיגר על התרבות החילונית המטמאת את הארץ הקדושה. רוב יצירתו הספרותית היא אפוא מחאה נמרצת על מנהגי החברה החדשה בארץ ישראל וכנגד תהליכי החילון והמודרניזציה.

בכמה מחיבוריו מבקר הרב ערוסי את המצב הרוחני בארץ ישראל בהשוואה לתימן. יצוין בייחוד ‘יגר שהדותא’ המתפרסם להלן, שתי המהדורות לחיבור ‘פרקי בנים – יורה חטאים’,³⁹ ורשימתו ‘טעם יאמרו המושלים’ ובה דרשותיו לפסוקים ‘על כן יאמרו המושלים’ ו‘הוי גוי חוטא’.⁴⁰

2. אזהרות ‘יגר שהדותא’

אזהרות ‘יגר שהדותא’ הן תוכחת מוסר דתית ומחורזות על המצב הרוחני והמוסרי של היהודים בארץ ישראל לעומת מצבם בתימן, על ירידתם הדתית של בני תימן ונהייתם אחר מנהגי הארץ.⁴¹ הרב ערוסי מזכיר בין השאר עניינים אלו: תפילה במרוצה, משחקי כדור, ריקודים מעורבים, גילוח הזקן, גידול בלווית, אכילה בלא נטילה ובלא ברכה, אכילת טרפה, עבודה בשבת, לבוש פרוץ לנשים ועוד. אף מוכיח הוא את ה‘דרדעים’ שאינם מאמינים בקבלה ובוזוהר. לקראת סוף האזהרות ביקר את ההגמוניה האשכנזית השלטת בארץ, לרבות הממסד הרבני, הבזים לעולי תימן ולחכמיה ומפלים אותם לרעה על רקע עדתי.⁴² במהדורה שלפנינו, אין הוא מציין מה טעם קרא לחיבורו ‘יגר שהדותא’, אולם התייחס לכך בסוף הקדמתו הארוכה למהדורה נוספת של החיבור (ראו עליה לקמן):

³⁹ מהדורה אחת פורסמה בידי רצהבי תשנ”ד; והמהדורה השנייה בידי גיאית תשע”ט.

⁴⁰ נראה כי מאחר שרשימה זו הועתקה לאחר ‘זה ינחמנו’, סבר גיאית (תשע”ט, עמ’ 247) שדרשות אלה הן חלק מ‘זה ינחמנו’. אולם מסתבר שמדובר ברשימה נפרדת שרק הועתקה אחריה. אכן, ‘זה ינחמנו’ פורסם בידי א’ גימאני תש”ף ללא הדרשות שאחריהן.

⁴¹ נושאים אלה, לעיתים באותן דוגמות, שבים ועולים גם משאר חיבוריו. לא ראיתי צורך להפנות לאזכורים מקבילים בחיבוריו, מלבד אם הלשון עמומה ורק בעזרת המקבילות ניתן לרדת להבנתה.

⁴² כמו שציין גיאית 2013, עמ’ 246–247. טענותיו על הממסד הרבני הובאו בכרוז ‘מודעת זאת בכל הארץ’ (ב’ניון תשע”ח, עמ’ 171–177).

וכתבתי האזהרות להוציא ידי חובתי בידי שמים, בראותי כי אין מוכיח ואין תוכחה, ואין אני כמזהיר אלא כמזכיר, כי מי אנכי ומי ביתי כי אהיה מוכיח, לכן קראתי יגר שהדוּתא, כמו גִלְעָד,⁴³ כלון[מר] שתהיה לי לעד בדור הזה, כי אין לי רשות להוכיח, כמו שכן[תב] משה רב־ע"ה [=רבנו עליו השלום] בסוף התורה פ[רשת] האזינו,⁴⁴ ואמר וענתה [השירה] הזאת לפני לעד. ועוד, כי יש בה מאתים ושלש עשרה חרוזים כמנין יג"ר.

החיבור כפי שהוא במהדורה שלפנינו, בנוי משער, הקדמה ופתיחה. כמו באזהרות ר' שלמה בן גבירול, גם בו יש רשות לאזהרות (18 בתים) ולאחר מכן האזהרות עצמן (210 בתים).⁴⁵ כל בית מורכב מארבע צלעיות – שלוש הצלעיות הראשונות מחורזות, וסוף הצלעית הרביעית מסתיים בחרוז מברית. בתחתית שער החיבור נכתב: "נאם הקל והצב"י אברהם בכמהור"ר משה בן יוסף הלוי אלערוסי ס"ט הי"ו מעי"ת מחוית יע"א אשרי אדם מ'צא ח'כמה ו'אדם י'פיק ת'בונה בעיה"ק ירושלים תוב"ב אכ"ר". משום מה, התייחסו כמה מלומדים לאותיות מ'ח ו'י'ת' שבפסוק כתאריך כלשהו. אולם למעשה הן מרכיבות את המילה 'מחוי'ת' שנזכרה קודם לכן, עיר הולדתו של המחבר.⁴⁶ כך דרכו בשערי חיבוריו לציין את שם עירו, כגון בשער 'תועפות ראם' (ברשות שגיב מחפור), שם כתב במפורש לאחר שחתם את שמו: "מעיר אשרי אדם מ'צא ח'כמה ו'אדם י'פיק ת'בונה מערי תימן".

⁴³ על שם גל האבנים שהקים יעקב אבינו: וַיִּקְרָא לוֹ לָבֶן יֶגֶר שֶׁהָדוּתָא וַיַּעֲקֹב קָרָא לוֹ גִלְעָד: וַיֹּאמֶר לָבֶן הֲגַל הָיָה עַד בְּיָנִי וּבִינָךְ הַיּוֹם עַל כֵּן קָרָא שְׁמוֹ גִלְעָד (בראשית לא, מז–מח).

⁴⁴ צ"ל: בסוף פרשת וילך (דברים לא, כא).

⁴⁵ בהנחה שגם במהדורה זו כיוון המחבר לבתים במנין יג"ר (213), נצטרך לומר שנשמטו שלושה בתים בהעתקה.

⁴⁶ רצהבי סבר שסיכום צירופי האותיות מציין את שנת ההדפסה: "סיכום צירופי האותיות בשער החוברת נותנים אמנם את שנת תרס"ד. אולם הואיל והמחבר עלה ארצה בשנת תרפ"ג, ודאי נפלה טעות בהדגשת האותיות המסמנות את שנת ההדפסה", ועל כן 'תיקן' רצהבי את שנת ההדפסה לשנת תרפ"ד (רצהבי תשכ"ד, עמ' 129, אות א). את התאריך ה'מתוקן' ציין גם במקומות אחרים, למשל, רצהבי תשנ"ב, עמ' פט. יש להעיר כי לא ברור מדוע בחר באופן תרס"ד, שכן מצירופי האותיות של מחוי"ת עולה שנת תס"ד. כמו כן לא ברור כיצד הגיע לשנת שרירותי דווקא את שנת תרפ"ד. גם באתר 'כתיב' של הספרייה הלאומית הבינו שצירופי האותיות מציינות את שנת ההדפסה, ושם ציינו גרש גם על האות ר' במילה הראשונה אשרי, אף שגרש זה לא צוין, לא בכתב היד ולא במהדורה הנדפסת. אולם גם הם הבינו ששנה זו שגויה, ומלבד הצעת רצהבי לתקן לשנת תרפ"ד הוסיפו הצעה נוספת – תמוהה לא פחות – בשם עובדי 'מפעל הביבליוגרפיה העברית' ו'קטלוג הספרייה הלאומית', לתקן לשנת תרצ"ד; השוו חן תשע"ט, עמ' כז, הערה לג.

3. על גנבות ספרותיות וייחוס מוטעה

כמקובל בקרב מחברי ספרים, גם הרב ערוסי ציין את שמו שלוש פעמים בחיבור שכתב: (א) שם החיבור – בהקדמתו: "יגר שהדותא, ר"ת למפרע אברהם ת'מני ו'הוא ד'בר ה'דבר ש'ענינו ר'או ג'ס 'ידע"; (ב) אקרוסטיכון – בתחילת הרשות לאזהרות חתם שמו באקרוסטיכון: 'אני אברהם ערוסי'; (ג) ראשי תיבות הבית הראשון – בראשי המילים בבית הראשון של האזהרות עצמן חתם את שמו 'אברהם בן משה': "א'חוך ב'דעה ר'עי / ה'אזינה מ'יודעי / ב'שם נ'ורא מ'ושיעי / ש'עה ה'דברים".⁴⁷ אך לא היה בכל זה כדי למנוע מן הרב סעדיה בן יוסף פראוי⁴⁸ לפרסם את 42 הבתים הראשונים של 'יגר שהדותא, בספרו 'עוז ישועות', עם הפתיח הבא: "שיר העלייה לארץ הקדושה. חברתי אותו שנת 50 במעברת בית שערים".⁴⁹ באופן נחרץ יותר, שאינו משתמע לשני פנים, כתב הרב פראוי בהקדמתו:

והנני מודיע בזה לכל קוראי ספר זה שאין לי בחבור הספר הזה שום אות או טעם, או פסוק או אימרא, חוץ מההקדמה, והשיר אפתחה שירי במלים אלו, שהם מלבי ומדעתי ומבטני, וכל הטעמים והחבורים הם מבטן גאונים וחכמים מפורסמים [...].

ידועה תופעת הגנבות הספרותיות (בין בשוגג ובין במזיד) של שירים וחיבורים, גם כששם המחבר משוקע באקרוסטיכון. דיי אם נזכיר שתי דוגמות ממה שנזכר לעיל: (א) שלוש הקינות שחיבר ר' שלום רדאעי, נדפסו בקונטרס 'שבר בת עמי' הנדפס בסוף ספר 'אוהל יוסף', ושם ייחס המוציא לאור, הרב אברהם אריה, את הקינות לאביו – הרב אברהם בן יוסף אריה (צ'וראני), ולא שת ליבו לאקרוסטיכון הקינה השלישית: 'אני שלום רדאעי בן יחיא עצב שמח'.⁵⁰ יש לציין כי אף אברהם נגר (בן חיים חאזי) טען, כי אביו החורג – שמואל נגר – כתב את הקינה 'אש תוקד בקרבי' על ההשוואה בין תימן לארץ ישראל.⁵¹

⁴⁷ בכתב היד ובנדפס לא צוין סימן על האותיות הפותחות, אולם הן מצוינות במהדורה ב.

⁴⁸ מכתב הרב פראוי לרבי ישעיהו משורר פורסם פעמיים על ידי גברא' תשע"ח, עמ' 478, 733–734.

⁴⁹ פראוי תשל"ה, עמ' רפג–רפו. הרב פראוי העתיק את השיר מילה במילה בשינויים קלים, כגון דילוג על בית לח, היפוך סדר הבתים ט–י, הקדמת בית יד לזיא, ועוד שינויים קלים בניסוח, מהם מחמת העתקה שגויה ומהם מחמת תיקון הנוסח, ובסופם הוסיף בית בשפה הערבית.

⁵⁰ ראו אריה תשל"ג, עמ' ג, פא–פט. על ייחוס מוטעה זה כבר העירו אטינגר וגיאט תשע"א, עמ' 157, הערה 13. יש בספר עוד 'אידיוקים' ואף חשד לזיוף (פרחי תשע"ד, עמ' 387, הערה 11).

⁵¹ ראו בריאיון: <https://youtu.be/NYgWP75YL5E?t=2439>. אברהם נגר, יליד צנעא תש"א (1941), במקור מן חזו, נפטר לאחרונה (ג' באדר תשפ"א/15.02.2021) כבן שמונים. לדבריו:

(ב) שתי הסליחות לר' שלום רדאעי – 'שופט דין דל ואביון' ו'אלוהים צבאות יחקר זאת', פורסמו לאחרונה בכתב העת התורני 'הלכה ומסורה' בשיבושים קלים ובחסרון בסוף הסליחה הראשונה ובתחילת הסליחה השנייה. משום מה הוצע לייחסן בדרך השערה לר' יוסף קרואני, אף שהמוציאים לאור זיהו שבאקרוסטיכון הסליחות מופיעים שמות אחרים. אומנם האקרוסטיכון שגוי מעט וחסר, אבל עדיין ברור לחלוטין שאין הכוונה לר' יוסף קרואני. וכך נכתב בפתיחה לסליחות שפורסמו:⁵²

יתכן כי מהר"י קרואני הוא המחבר, אך מעניין לציין את האותיות הפותחות האת [כך במקור. אב"ן] ראשי הבתים, בהם נרמז בדרך כלל שמות המחברים, וכאן בסליחה הראשונה, הר"ת הוא שלו"ם צדאע"י. ואילו בשניה, אברה"ם ונחמ"ה.

הפענוח השגוי 'צדאע' נוצר מפני שהבית הרביעי בהעתקה שלפניהם פתח במילים 'צרות רבות סבבוני', כלומר באות צד"י. אולם בכתב היד של הרב רדאעי (שהיה לנגד עיניי) נכתב 'רבות צרות סבבוני', כלומר הבית פותח באות ריש, כמתבקש. לפי זה האקרוסטיכון של הסליחה הראשונה הוא 'שלו"ם רדאעי'. גם הסליחה השנייה שבהעתק שלפניהם הייתה מקוטעת והאקרוסטיכון המלא שלה הוא 'אבי אברהם ונחמיה'.⁵³ יתרה מכך, המוציאים לאור גם לא שתו ליבם שסליחות אלו פורסמו בשלמותן לפני למעלה מעשרים שנה בספרו של ר' שלום רדאעי.⁵⁴

"יש כאלה שהתאכזבו מבחינת הדת. הוא [כלומר אביו. אב"ן] קונן עליה. אבא שלי חיבר איזה ספר 'אש תוקד בקרבי', הקינה, מה שהיה בתימן 'בצאתי מתימנה', 'בעלותי ציונה'. הוא חיבר קינה. אז הוא מספר שמה איך שהיינו [...]". ויש להוסיף שנראה שהיו שייחסו את שלוש הקינות האלה לר' אברהם ערוסי; ראו טובי תשמ"ח, עמ' 190, הערה 73.

הלכה ומסורה כד (תשפ"א), עמ' צ.

גם בשיר אחר שלו, 'אפתח בשיר נעים וקול זמרה', האקרוסטיכון הוא 'אברהם ונחמיה', כפי שציין בפתיחה לשיר: "וסימן ראשי החרוזים שמות בני הי"ו אברהם ונחמיה". ראו תבארה תשמ"א, עמ' קיג, עימוד שני.

גברא תשנ"ט, עמ' 332–338. אגב אעיר, כי אין זו הפעם היחידה שנוסח משובש הטעה את מי שפרסמו דברים שכתב הרב רדאעי. הוא חיבר גם קינה הפותחת במילים 'אבכה ואקונן ואוריד דמעות בשפרה', והאקרוסטיכון הוא 'אבן יחיא רדאעי'. לפני הקינה כתב: "קינה הבאה חוברה שנת תש"ח בעיר 'צנעא' בירת תימן, שהיתה צרה ליהודים ע"י שונאיהם, שהרגו את המלך כדי להתנקם ביהודים, כמו שמסופר בקינה". גם קינה זו נדפסה על ידי גברא תשנ"ט, עמ' 28–29. רצהבי פרסם את הקינה לראשונה, וכתב ש"לפי השמועה הוא שלום רדאעי" (רצהבי תשמ"ב, עמ' 100). אולם העיר שם (הערה 2): "דומה ששמו הפרטי ספון במחרוזת הראשונה. משלושת הבתים הראשונים יוצאות האותיות 'אלע', ושמא יש להשלים אלעזר", אולם מסתבר ששם המחבר משוקע אך ורק באקרוסטיכון, וכלל אינו משוקע בראשי צלעיות הבית הראשון. זאת

4. המקורות ל'יגר שהדותא'

החיבור במהדורה שלפנינו ידוע משני מקורות:

(א) דפוס צוקרמן, ירושלים חש"ד, כב עמודים.

(ב) כתב יד שהעתיק הסופר ר' סעדיה בן משה מעלם⁵⁵ בג' בכסלו ת"ש (30.12.1940).⁵⁶ לדבריו, העתיק מ"ספר מטושטש שנכתב בעפרון בשנת תרצ"ו". בהנחה שהשנה שציין מדויקת, נצטרך לומר שלפני ר' סעדיה לא היה אוטוגרף של ר' אברהם ערוסי, אלא העתק שנעשה לאחר פטירתו. כתב היד שלפנינו הוגה בעט כחול, נוקד ופוסק באופן חלקי, מעט מנוסחאותיו הקשות תוקנו בגוף כתב היד או הוער עליהן בגיליון, ופעמים אף מילים קשות פורשו.⁵⁷ שני מקורות אלה קרובים מאוד ונראה שנעתקו מאותו מקור, על כך יעידו הטעויות הברורות הזהות בשני ההעתיקים.⁵⁸ בהשוואה מדוקדקת שערכתי ביניהם נמצא, שהנוסח בכתב היד מדויק יותר. מלבד חילופים בענייני כתיב מלא וחסר, יש שני שינויים בסדר בתי האזהרות (כנראה משום שבית שהועתק בגיליון שובץ במקום אחר),⁵⁹ הרבה מילים שנשמטו מן הנוסח הנדפס,⁶⁰ ושיבושים שונים בכתב היד⁶¹ או בנוסח הנדפס (הנובעים מהקלדה שגויה).⁶² מלבד אלה יש כמה חילופי נוסח

ועוד. בהעתק שהיה לפני רצהבי הבית האחרון פותח במילים 'אמור נא די לצרותינו', ולכן כתב (שם): "המחזרות האחרונה פותחת באות א', אך אין ספק ששם המשפחה 'רדעי' נצריך לומר: רדאעי. אב"ן מחייב אות יוד, ושמא נשתבש הנוסח שבידינו". אכן, בנוסח שהיה לפניו נשמטה המילה הראשונה בחרוזה 'ה אמור נא די לצרותינו'. נציין, שהרב רדאעי כתב שיר נוסף 'על מאורעות שנת תש"ח בתימן' הפותח "שבח אסדיר כפי קוצר לשוני" (רדאעי תבארה תשמ"א, עמ' נג-נה).

⁵⁵ בכתב היד נכתב באתב"ש 'חזמ"ק בן יפע"ת יזכ"י, וצ"ל 'יפח"ת' שהוא השם 'מוסא' ולא 'יפע"ת' שהוא 'מוזא', כנרשם בטעות בקטלוג הספרייה הלאומית.

⁵⁶ העתקה זו נמצאת ברשות ביל גרוס מס' YM.011.114, ומספרה במתכ"י MSS-D 3913.

⁵⁷ לעת עתה אין ידוע מי המעיר והמגיה, אם זה הסופר עצמו או אדם אחר. כמו כן אין ידוע אם ההגהות והתיקונים נעשו מסברה או לאחר עיון בכתב יד כלשהו.

⁵⁸ כגון תביוני (כ), למרחם (כב), נבטל (לד), יביט זהב בשנים (מד), הבדוים (מח), זר (עב), זהדת (צז), כת נוסעת (קי), נטעו (קיא), בהתישב (קלג), תבלטח (קמא), אין (קפא), מאווב (קצה), השתולים (ריג).

⁵⁹ כגון בית יד המופיע במהדורה הנדפסת בין הבתים י-יא; ובית נ המופיע שם בין הבתים נא-נב.

⁶⁰ כגון לא (עח), רוצות (פד), אחד (צא), אשר (קז), להם (קמד), את (קעו), ולא (קעט), אשר (ריד), מצאתי (ריד), לך (ריח).

⁶¹ כגון בן < בין (ה), הבית < הגזית (יד), מסתבכים < מסבכים (נא).

⁶² כגון ברחקם < בדחם (י), ענייני < עניני (ז), כה < פה (עב), הספרים < בספרים (עב), לו < לא (צ), הוררות < ארורות (צד), השיעורים < בשיעורים (קה), לובוש < לובש (קכו), התבונותי

קלים.⁶³ לא נודע מתי חוברו אזהרות אלה, אולם בבית האחרון (רכח) כתב המחבר: "נשלמו כל דברי פי, כתבתי בימי חורפי", כלומר לפני שנים רבות, ולא לעת זקנתו. לאחרונה התוודעתי למהדורה אחרת של 'יגר שהדותא' בהעתקת המחבר, בסוף אחד הדיואנים שלו.⁶⁴ בתחתית ההקדמה ציין את התאריך: "יום ו' ח"י לחודש אייר ה'תר"צ לב"ע [16.5.1930]". במהדורה זו הקדמה ארוכה ר"213 בתים כמניין יג"ר (אך אין בה רשות לאזהרות). שתי המהדורות נכתבו על פי רוב בניסוחים שונים, אולם יש כמה בתים שלמים (או חלקי בתים) הזהים לחלוטין בשתי המהדורות. מטבע הדברים, יש גם עניינים שנזכרו במהדורה אחת ולא באחרת. בעזרת מהדורה זו יכולתי לתקן טעויות ברורות שנפלו במהדורה שלפנינו.

5. החריזה

המחבר השתדל לחרוז את סיומי שלוש הצלעיות הראשונות, אך מחמת אילוץ החריזה נאלץ לעיתים לשנות מן הכתיב הדקדוקי, בעיקר בחילופי זכר ונקבה, כגון "וְרִאשֵׁיהֶם גְּלוּיֹת" במקום "וְרִאשֵׁיהֶם גְּלוּיִים", כדי להתאים את החריזה למילים 'פְּהַפִּיּוֹת', 'סִיגִרִיּוֹת' (מב); "וּמִנְהָגָה זֶה חֲדָשָׁה" במקום "וּמִנְהָגָה זֶה חֲדָשׁ", כדי להתאים את החריזה למילים 'רִשָּׁה', 'רִאשָּׁה' (מח).⁶⁵

בדרך כלל השתמש המחבר ב'חרוז הראוי' – שוויון מלא של ההברה האחרונה במילים החוזרות: בהברה סגורה – עיצור תנועה ועיצור, כגון תִּימָן, נֶאֱמָן, מִזְמָן (ב); ובהברה פתוחה – עיצור ותנועה, כגון אֵלָה, נְעוּלָה, נִקְלָה – (פא).⁶⁶ אין התייחסות לדגשים ולחסרונים, לא רק בדגשים חזקים, כגון בְּמִלִּים, הָעוֹלָם, מְעֻלִּים (א),⁶⁷ אלא גם בדגשים קלים באותיות בגדכפ"ת, כגון נִכְפּוֹת, בְּרִחְבּוֹת, חֲשׁוּבוֹת (רז);

< התבוננתי (קכח), שובי < שובך (קלב), מקום < מקומות (קלט), הימנים < התימנים (קנא), בכס < ככס (קעב), ולא < ולמה (קעז), שגאה צרורות < שגאה צרורה (קעח), כיצר < כי יצר (קפב), יעורב < יעורב (קצה), סגולת < סגולה (קצז), כי כה < כי הם פה (קצט), הוא < שהוא (קצט), הלומי < חלומי (רח), חצו < חציו (ריג), רב < רבו (ריד), חורים < הורים (רכא).
⁶³ כגון 'כמנהג' לעומת 'כמנהגי' (ו), 'בבית' לעומת 'ובבית' (לז), 'את' לעומת 'ואת' (נד), 'ולא עוד נמצא' לעומת 'ולא נמצא עוד' (עב), 'אליהם' לעומת 'אלם' (עג), 'האשה' לעומת 'אשה' (קלט), 'כאש' לעומת 'האש' (קכב), 'דבר לי שר' לעומת 'דברתי לשר' (קכט).
⁶⁴ השוו שתי המהדורות הנ"ל של חיבורו 'יורה חטאים – פרקי בנין'; וראו בן־נח תשע"ח, עמ' 160, הערה 10.
⁶⁵ לפעמים חוסר ההקפדה הוא לא רק מחמת החריזה, כגון הֶם רְצוֹת לְעִבְרוֹת < הֵן (צד).
⁶⁶ כמובן יש שהוא משתמש בחרוזים עשירים יותר.
⁶⁷ מאחר שדגש חזק מכפיל את העיצור, נמצא שיש שוויון צלילי מלא של ההברה האחרונה:

יפו, בכפּו, בכתפּו (קנה); הַגְכָר, תִּזְכָּר, נִכָּר (קעג). מחמת אילוצים שונים, השתמש המחבר גם ב'חרוז עובר', שבו יש שוויון בעיקר בתנועה האחרונה. בהברה סגורה – תנועה ועיצור, כגון אָסור, קָשור, פְּדור (לז); חָכס, מְשַׁעַמס, נַעֲלָם (סט); ובהברה פתוחה – תנועה, כגון בְּרָמָה, תוֹרָה, גְּרָמָה (קנט).⁶⁸ בכלל זה גם מקרים שבהברה האחרונה יש פתח גנוב. אף שהמחבר השתדל להשוות גם את התנועה שלפני הפתח הגנוב, כמתבקש, יש שהסתפק בהשוואת תנועת הפתח הגנוב, כגון פֶּח, לְנוֹחַ, בְּטוֹחַ (סז); פֶּחַ, שְׁחוֹחַ, יְנוֹחַ (סח); פְּרוּעַ, וּמְקֻצֹּעַ, יְדוּעַ (רב).

מאחר שהמחבר היה אומן על מבטא תימן, יש חרוזים שלפי מבטא העברית החדשה אינם מחוזרים ואילו לפי מבטא בני תימן הם חרוזים, כגון חֶמֶץ נִקְשָׁה המבוטא בפי בני תימן חֶמֶץ נִקְשָׁה,⁶⁹ הנחרז עם ובושָׁה, פְּנוּשָׁה (קיא). המילה מְעַמֵּד, המבוטאת בפי בני תימן מְעוֹמֵד,⁷⁰ נחרזת עם המילים סוּעֵד, ומוֹעֵד (קה). וכן באשר לתנועת הסגול, שבמבטא בני תימן היא זהה לתנועת הפתח,⁷¹ כגון לְאָרֶץ, וְעֵלֶץ, הַלַּחֵץ (סג); לְשָׁקֶר, וְעֵשֶׁר, תִּיקֶר (ריט); מוֹרְדָת, וְעוֹמְדָת, יוֹדַעַת (פז); גָּבֵר, וְעֵבֵר, בִּסְפֵּר (עג). אף על פי כן, יש שחרז קמץ בפתח (או בסגול, הוזהר לו מבחינת המבטא), אף שבני תימן מבחינים ביניהם היטב. ייתכן שעשה זאת בהשפעת המבטא העברי בארץ ישראל או בהשפעת מדקדקי ספרד שלא הבחינו בין התנועות הללו, כגון קֶנֶס, יִמָּאס, חָס (עו); הָאֵב, נֶאֱהָב, יִשָּׁאֵב (צח); לְאָחֵר, מָחֵר, תִּבְחֵר (קלב); נָפַל, לְסָכַל, מָזַל (קמו); הַתּוֹרָה, וּמוֹרָה, מְשָׁרָה (יא). החרוז המבריח בסוף בתי האזהרות הוא בדרך כלל זרים, אך לפעמים לא הקפיד המחבר על העיצור הראשון אלא רק על התנועה והעיצור הסופיים, כלומר חרוז בסיומת 'ים', כגון חֲמוּנִים, מְכַבְּדִים, מְגַלִּים, טוֹבִים, וּמְלַבּוּשִׁים, הֶרְקִיעִים, חֲכָמִים, וּשְׁוֹקִים, מְתַמְּכִים.⁷²

6. הנוסח שלפנינו

הנוסח שלפנינו אקלקטי. מאחר ששני המקורות שלפנינו (נוסח כתב היד והנוסח הנדפס) הועתקו מאותו מקור, ההבדלים ביניהם קלים ורובם נובעים מטעויות

⁶⁸ במקרים רבים גם העיצור השונה הוא עיצור קרוב מאותו בסיס חיתוך, כגון יפו, שְׁבוּ, הַקִּיפו (נו).

⁶⁹ מילה זו הובנה כגזורה משורש קש"י בבניין נופעל (אף שבניין זה משמש לרוב בגזרות פ"י ופ"נ). אך לדברי ברויאר (תשס"ב, עמ' 275–276) היא שם עצם ארמי. נראה שכך הבינו גם בני תימן ולכן ניקדו את השי"ן בקמץ, מפני ששקלוה במשקל קוּטְלָא, כמו אוּדְנָא, דוּחָקָא, חוּמְרָא ועוד.

⁷⁰ שכן המילה נתפסת כ"מן עומד"; ראו, למשל, מורג תשל"ו, עמ' שסב; דודי תשנ"ב, עמ' 58.

⁷¹ מורשה בפייה מן המסורת הבלבית; ראו בִּינּוֹן תשע"ו, עמ' 193–194, הערה 111.

⁷² פעם אחת ויחידה נכתב בסוף הבית קְדוּשִׁין (פה), אבל מסתבר שיש לתקן קְדוּשִׁים (כמו שנכתב בבתים יז, פו, קמד).

העתקה ברורות. כשבאחד מהם מופיעה נוסחה משובשת, בררתי את הנוסחה המדויקת לפי הקשר העניין ולא טרחתי להעיר על הנוסחה המשובשת בגיליון. כששתי הנוסחאות אפשריות, בררתי אחת מהן ועל השנייה הערתי בגיליון. רק כאשר כתב היד והנוסח הנדפס זהים, ושניהם משקפים נוסח מוטעה, הכנסתי את הנוסח המשובש בתוך סוגריים עגולים והצעתי תיקון בסוגריים מרובעים. אם התיקון שהצעתי מופיע כבר במהדורה בתרא של 'יגר שהדותא' בכתב ידו של המחבר, או תוקן בעט כחול על גבי כתב היד – הדפסתי נוסח זה ועל הנוסח המוטעה הערתי בהערות שוליים. הטקסט נערך באופן שכל בית פותח בשורה חדשה, ומחולק לפי ארבע צלעיותיו.⁷³ בכתבי היד ובמהדורה הנדפסת הטקסט אינו מנוקד וכאן ניקדתי על פי מסורת לשון חכמים של בני תימן, והשמטתי את השוואים הנחים. לפסוקים שצוטטו ציינתי מקור, אולם מאחר שלשונו של המחבר משופעת בשיבוצים רבים ופרפרזות מלשון המקרא, מדברי חז"ל, מאזהרות ר' שלמה בן גבירול לחג השבועות ועוד, לא ראיתי צורך להביא מקורות לדבריו, מלבד בביטויים קשים.

ד. נוסח אזהרות 'יגר שהדותא'

שמעו נא רבותי, צעיר אני לימים ואתם ישישים [איוב לב,ו], כתר לי זעיר ואחור [שם שם,ב]. אתם נצבים היום כלכם בארץ ישראל, ראשיכם שבטיכם זקניכם ושופטיכם כל איש ישראל [על פי דברים כט,ה]. טובה תוכחת מגולה מאהבה מסותרת [משלי כז,ה]. קחו מוסרי ואל כסף [שם ח,י], שמעו מוסר וחכמו [שם שם,לב], ושומע לעצה חכם [שם יב,טו], ודרך חיים תוכחות מוסר [שם ו,כג], שמעה עמי ואדברה [תהלים נ,ז], לו חכמו ישכילו זאת [דברים לב,כט]. ושומע לי ישכן בטח ושמ"ר [=ושאנן מפחד רעה] [משלי א,ג] אכי"ר.

נאם הקל והצב"י אברהם בכמוהר"ר משה בן יוסף הלוי אלערוסי ס"ט הי"ו

מעיי"ת מחוית יע"א

אשרי אדם מ'צא ח'כמה ו'אדם י'פיק ת'בונה

בעיה"ק ירושלים תוב"ב אכי"ר

⁷³ מחמת אילוצי החרוזה יש שהפיסוק אינו עולה בקנה אחד עם הפיסוק התחבירי, כגון הצירוף 'פרה אדומה' שנחלק בעבור החרוזה: "אַרְץ יִשְׂרָאֵל יִקְרָה, כְּמוֹ פָּרָה, אֲדָמָה לְכָל זֶר מְטַהֲרָה" (כג).

הקדמה

יאמר אברהם, הנה נא הואלתי לדבר אל מלך נשא ורם, ברוך ה' אלהי ישראל מהעולם ועד העולם, ויברך את עמו ואת חסידיו, כל המתנדבים בעם, להשביעם ולהרגיעם, ולהושיעם, ולמוכיחים ינעם. ברוך ה' חילם, להשכין שלום באהלם, ולהרחיב את גבולם, כי הארץ תתן יכולה והשמים יתנו טלם, ולהרחיק רע מגבולם, ישלם ה' פעלם, כי נר מצוה ותורה אור למולם, וחסדי ה' כי לא תמו ולא נשלם, מעתה ועד עולם, אכיר.⁷⁴

להנחיל אוהבי י"ש⁷⁴ וזאת ליהודה ויאמר הי"ו

כ"ד הקל והצב"י מחבר האזהרות, והיו למאורות, הנקרא יגר שהדותא, ר"ת למפרע א'ברהם ת'מני ו'הוא ד'בר ה'דבר ש'עיניו ר'או ג'ם י'דע, וה' אלהים יעזור לי.

עצת עני

ד"ח ת"מ [=דרך חיים תוכחות מוסר]

אמר שלמה המלך עליו השלום, יקר מחכמה מכבוד סכלות מעט [קהלת י,א].⁷⁵ הלא תדעו הלא תבינו, כי ממחלוקתו של קרח יש ליקח מוסר, דבבית דין של מעלה אין מענישים עד בן כ' שנים, וכאן אבדו אף יונקי שדים. אם בשביל "ונעשה לנו שם" [בראשית יא,ד], הן כבר נרדי נתן ריחו [שיר השירים א,יב],⁷⁶ ואמר התנא: "נגד שמא וכו'" [אבות א,ג], ומתגברים להחזיק במחלוקת. והנה בעלי הקרנים ספו תמו,⁷⁷ גם אהבתם גם שנאתם גם קנאתם כבר אבדה [קהלת ט,ו].

ומה ליחיד נגד רבים, דלכולי עלמא יחיד נדחה. ואם אתם חמש מאות או יותר, הן אתם נגד כל ישראל כמה מליונים חשובים יחיד. ואף אם כל קצה תימן נוטים אחריכם, הן הם כיחידים נגד כל ישראל, ואמרה תורה "אחרי רבים להטות" [שמות כג,ב], ומי לנו גדול מר' אליעזר בן הורקנוס ז"ל דהקב"ה במתיבתא עלאה דורש משמו, ואומר, אליעזר בני מטהר, אליעזר בני מטמא. ובתנורו של עכנאי השיב כל תשובות שבעולם, ולא קבלו ממנו. גם כן בת קול השיבה מן השמים ולא השגיחו,

⁷⁴ רומז לש"י [=שלוש מאות ועשרה] עולמות שניתנים לצדיקים (עוקצין ג,יב).

⁷⁵ בשתי הפסקאות הבאות מוכיח המחבר מיעוט מאחיו התימנים המחזיקים במחלוקת. אין הוא נגרר לוויכוחים ענייניים ועיקר טענתו שעליהם ללכת אחר הרוב. את דבריו הוא מסכם במשפט: "ודי לנו חרפה וכלימה שאנחנו סובלים בשבילכם". לכן נראה שכוונתו לדרדעים שאינם מאמינים בוהר ובקבלה ומבאשים את ריח התימנים בעיני הספרדים והאשכנזים, כמו שכתב במפורש ב'יגר שהדותא' (מבית קעא ואילך, ומבית קפז ואילך).

⁷⁶ כלומר, הבאיש.

⁷⁷ בעלי המחלוקת (המנגחים) כבר אבדו מן העולם.

והביאו כל טהרות שטיהר רבי אליעזר ושרפוס ועמדו ונדהו [בבא מציעא נט,ב].
 (מכה) [מה] אם כן בלוינת, מה יעשו דגי רקק [מועד קטן דף כה,ב].⁷⁸ ואם כן, מה
 לכם להכנס בין הרים גדולים, ואיך שועל יכנס בין אריות. ודי לנו חרפה וכלימה
 שאנחנו סובלים בשבילכם, וד"ל. והן בארץ התימן או [מרים], בן ארבעים יום חוֹכך
 תחת עיניו ולא יזיקה,⁷⁹ ודי לנכון, דחכם יבין לאשורו, דאין מוסרים לחכם אלא
 ראשי פרקים.

והן קטנתי אני מכולכם, ולא באתי להוכיחכם אלא להזכירכם, והחכם עיניו
 בראשו. הב"ה ישלים לב כל ישראל להיות בלב אחד כאיש אחד, לקיים "והסירותי
 את לב האבן וכו'" [יחזקאל לו,כ].

כ"ד הצב"י המחבר יגר שהדותא ושלום. אשר בשפה רפה הוא מדבר, בכח ניב
 מליו שאונו⁸⁰ העבר, הנה לעניו ודחקו ידבר, עוצם רעותיו וצרותיו ספר יספר, הנה
 יגונו וצרותיו עצמו מְסַפֵּר.

רשות לאזהרות

סימן אני אברהם ערוסי

א. אַפְתָּחָה פִּי בְּמַלִּים,	לְכָל אַחֵי הָעוֹלָם,
עוֹלֵי תִימָן מַעֲלִים,	מְקַבְּלֵי מוֹסָרִים:
ב. נִסְעֵתִי מֵאַרְץ תִּימָן,	בְּחִירֵי אֶל נֶאֱמָן, ⁸¹
אוֹחֲזִים דָּת מִזֶּמֶן,	אַחוּזָה ⁸² מְדוֹר דוֹרִים:
ג. יִרְשָׁה הִיא בִּידֵיהֶם,	מִימֵי אַבְרָהָם,
וְזָהוּ סִמְנֵיהֶם,	בִּישָׁנִים גַּם רַחֲמָנִים: ⁸³

⁷⁸ אם רבי אלעזר החשוב (המשול לווייתן) נדחה מפני רבים, כל שכן פשוטי העם (המשולים לדגי רקק).

⁷⁹ בלהג התימני אומרים: "אבן ארבעין יום – מא יעור עינה" [ותרגומו: בן ארבעים יום – לא יעוור עינו (יצהרי תשנ"ג, ב, עמ' 1). לבקשתי ביאר לי מרדכי יצהרי, כי בתימן היו אומרים, שעד ארבעים ימים לתינוק אין דעת כלל והוא יכול לשפשף את עיניו ולהזיק להן, ועל כן יש להזהירו ולשמוור עליו. אבל לאחר ארבעים ימים אין להזהירו, כי יש בו דעת ואין חשש שיוזק לעיניו בשפשוף. ובדומה לזה: "אבן ארבעין יום – מא ילמן [יוגע] עינה" [ותרגומו: בן ארבעים יום – לא יכניס אצבעו לתוך עינו. אדם גדול שמוזהרים אותו להישמר לנפשו אומר כן (שאלתיאל תש"ז, עמ' 170, מס' 20). וכוונת המחבר שאין צורך להזהיר אנשים בוגרים המבינים.

⁸⁰ שְׁאוֹן הוא רעש, וכאן בא במשמעות שואה וחרדה. ראו ב"היהודה תש"ס, ערך 'שְׁאוֹן', יד, עמ' 6796. כלומר בכוח דבריו הסר ממנו את אסונותיו וצרותיו.

⁸¹ בני ארץ תימן שמהם נסעת, הם בניו בחיריו של האל הנאמן.

⁸² אחוזה הדת בידיהם, וכמו שכפל הדבר במילים שונות בתחילת הבית הבא.

- ד. אמרו לְכָל אִישׁ חֲקוֹק,⁸⁴ כָּל תִּימְנִי הוּא אָדוּק,
בִּטָּח⁸⁵ מְנַסֶּה וּבְדוֹק,⁸⁶ מִבְּלֵי עוֹד⁸⁷ חוֹקְרִים:
ה. (בַּחֲכָמָה) [בְּחֻכְמָת] יְקוּתִיאֵל,⁸⁸ אָמְרוּ לוֹ⁸⁹ יְהִי שׁוֹאֵל,
אֵיךְ בֵּין שְׁמַעְאֵל,
ו. רְאוּ כִּי שְׁמְרוּ דָתָם, בְּדַחֲקָם וְעֲנִיּוּתָם,
כְּמִנְהַגִּי⁹⁰ אָבוֹתָם, בְּשִׁבְתָּ יוֹם טוֹב זְהִירִים:
ז. הֲלֹא שָׁם בְּעַר הַמּוֹנִי,⁹¹ חָרַד מֶרֶב גָּאוֹנִי,⁹²
בְּקֵי בְּכָל עֲנִינִי, חֲלִילָה לֹא כּוֹפְרִים:
ח. מְאַרְצָם נִתְגַּרְשׁוּ, בָּאוּ פֹה כִּי יִרְשׁוּ,⁹³
זָרְעוּ גַם חֲרָשׁוּ, לֹא מָצְאוּ קוֹצְרִים:⁹⁴
ט. עַתָּה בָּאוּ לִיהוּדָה, נִשְׁמַע בָּהֶם חֲלוּדָה,⁹⁵
וּבַת אֲשֶׁר הִיא חֲסִידָה, נִרְאָה בָּהּ עֲזוּת פָּנִים:
י. רְאִשֵׁי יִשְׂרָאֵל וְרַבָּנִים, שָׁבְרוּ (הַפְּכִינִים) [הַסְּכִינִים],⁹⁶
נִבְטְלוּ⁹⁷ כָּל תְּקוּנָם,⁹⁸ לְדַרְשׁ בְּהִתֵּר וְאֶסוּרִים:
יא. וּבִטָּל כְּבוֹד הַתּוֹרָה, וּכְבוֹד כָּל זָקֵן וּמוֹרָה,
וְכָל בְּעָלֵי מִשְׁחָה, יֵשׁ מְאָסוּ בָּם הַמּוֹנִים:
יב. סָבְבוּ יְלָדִים בַּחוּצוֹת, [...] ,⁹⁹

⁸³ שלושת הסימנים של ישראל הם: ביישנים, רחמנים וגומלי חסדים (יבמות דף עט,א).

⁸⁴ כלומר, איש אמת. שורש חק"ק במשמעות זו הוא בהשפעת הערבית حَقَّق.

⁸⁵ בוודאי (מילה עממית שאין מקומה בשירה).

⁸⁶ בנדפס 'עו'ד'. כלומר, עורכי דין חוקרים.

⁸⁷ אין צורך לחקור ולבדוק אחר יהדותם.

⁸⁸ הוא משה, כלומר תורת משה.

⁸⁹ לאותו האיש החקוק, כלומר לכל יהודי השואל.

⁹⁰ בנדפס 'כמנהג'.

⁹¹ הלוא שם בתימן גם טיפש מפשוטי העם.

⁹² הבער התימני חרדי בדתו יותר מרב גאון פה בארץ ישראל או שהבער התימני ירא מן החכמים.

⁹³ לרשת את הארץ.

⁹⁴ כלומר לא מצאו מה לקצור, ההפך מ'הזרעים בדמעה ברנה יקצרו' (תהלים קכו,ה).

⁹⁵ כברזל שהחליד, דימוי להתקלקלות התימנים בארץ ישראל.

⁹⁶ בגיליון כתב היד נכתב בעט כחול: "מלשון פכים". אולי כוונתו לפך שמן טהור המשול לאוצר

תורה וחוכמה. אולם בהעתקת הרב פראוי נכתב "שברו הסכינים", כלומר שברו את סכיני

השחיטה, שכן בארץ כבר לא היה להם צורך בסכינים, מאחר שאסרו עליהם את השחיטה.

⁹⁷ בכתב היד 'נבטלו'.

⁹⁸ כל התקנות שתיקנו נבטלו.

יג.	יודו לך אֱלֹהִים,	וּבָטְלוּ קָמִי חַצוֹת, ¹⁰⁰	אֲשֶׁר עַל הַדּוֹר מְגִינִים:
יד.	כִּי עַל זֹאת הָם תִּמְהִים, ¹⁰²	אָבוֹתֵינוּ ¹⁰⁴ הָיוּ סִנְהֶדְרִין,	הָרָמִים הַגְּבוֹהִים, ¹⁰¹
טו.	הֵם הָיוּ יוֹדְעֵי דַת וְדִין,	הֵן גְּלוּתָנוּ רֹאשׁוֹן,	וְדֶרֶךְ מְכֻנָּה: ¹⁰³
טז.	וְנִשְׂאִי שְׁבֻטָנוּ נַחֲשׁוֹן, ¹⁰⁹	עוֹלֵי בְּכָל הַמָּה בָּאוּ,	כְּשֶׁרֶשׁ זְמוּרָה תְּרָשִׁים: ¹⁰⁷
טז.	הַבֵּיטוּ בַּתְּנִיךְ וְתִרְאוּ,	חֲטָא עַל קֶתֶף נָשָׂאוֹ, ¹¹⁰	נִכְנְסָנוּ יָם רֹאשׁוֹנִים:
יז.	אָסוּר לִשָּׂא שְׁתֵּי נָשִׁים, ¹¹²	נִתְחַתְּנוּ בְּנִכְרִים: ¹¹¹	אָכַל אַחַת לִשְׁנֵי אָנָשִׁים,
יח.	מִתְּרַת אַף בְּלִי קְדוּשִׁים,	וְהִדְבְּרִים בְּרוּרִים:	עַל דַּת בָּא מִפְּסָקִי רֹאשׁ, ¹¹⁴
	וְאִיךְ אָדָם וְאַחֲרָשׁ, ¹¹³		

⁹⁹ בגיליון כתב היד נכתב בעט כחול: "חסר חלק מהחרוז".

¹⁰⁰ אלה הקמים בחצות הליל לשפוך נפשם בתפילה.

¹⁰¹ נראה שכוונתו לזקני תימן וחכמיה המודים לה, אך אפשר שהוא תואר לאל.

¹⁰² תמהים מדוע באתנו כל זאת.

¹⁰³ ועם כל זה עדיין מכוונים לדעתך.

¹⁰⁴ בנדפס בית זה מופיע בין הבתים י–יא, אולם על פי האקרוסטיכון כאן מקומו, כפי שהוא בכתב היד; וראה מה שכתבתי לעיל.

¹⁰⁵ בכתב היד 'הבית', ובגיליון כתב היד נכתב בעט כחול 'הגזית?'; ואכן כך הוא בנדפס.

¹⁰⁶ אחת הלשכות בבית המקדש (שם ישב הכוהן הגדול בשבוע שלפני יום הכיפורים).

¹⁰⁷ אולי כוונתו לכך שהזמורה מסמלת את בעלי השררה והסמכות. ראו, למשל, במדבר רבה יח, ט: "משל למלך שהיו לו עבדים הרבה ורצה לעשות אחד מהן בן חורין וליתן לו זמורה. חזר ועשה אותו סנקליטיקוס".

¹⁰⁸ רומז למסורת שבני תימן גלו מארץ ישראל לתימן עוד לפני חורבן בית המקדש הראשון.

¹⁰⁹ מזרע זריזים המקדימים במצוות, כנחשון בן עמינרב. רומז למסורת בני תימן שהם משבט יהודה.

¹¹⁰ באו עם הרבה חטאים עליהם.

¹¹¹ ראו, למשל, עזרא ט, א–ב; נחמיה יג, כז; לדברי המחבר, המסופר בתנ"ך על התחתנות בבתות הנוכרים מכוון לעולי בבל, ולא לבני תימן שכבר ישבו בתימן ולא גלו לבבל.

¹¹² עובר לתאר את המצב בארץ ישראל, שאין מתירים לשאת שתי נשים משום חרם דרבנן גרשום. עניין זה תופס מקום מאוד מרכזי פעמים רבות בחיבורי הרב ערוס.

¹¹³ כמו 'ואחריש', כלומר ואשתוק, ושינה מבניין הפעיל לבניין קל בדוחק החרוז.

¹¹⁴ ביטוי לאדם הממציא חוקים ומנהגים מראשו. והיא פרפרזה על שם הספר ההלכתי 'פסקי הרא"ש' לרבנו אשר בן יחיאל. ביטוי זה שמעתי מכמה מזקני תימן, ביניהם מארי סלימאן בן סלימאן קארה ומארי עזרי בן מארי חיים צאלח (ראו בן־נח תשע"ב, עמ' 20, והערה 22). השוו גמליאל ש' תשנ"ב, עמ' מב; חבשוש תשמ"ו/ז, א, עמ' 43; תשובת הרב יחיא אביך [הראשון] בתוך: כהן תשמ"ה, סוף סימן כ, עמ' קסט. ביטוי נזכר גם בפרק השביעי של הסיפור 'עד עפר'

ואם תחקר ותדרש,

שְׁרִיף הסוֹדֵרִים: ¹¹⁵

יגר שהדותא

יט.	א' חנה ¹¹⁶ ב' ינה ר' עי	ה' בינה מ' ידעי
כ.	ב' שם נ' ר'א מ' שיעי	ש' מרתי ה' ד' ב'רים:
כא.	ד' ידי ש' מעני	ואל נא תבזני ¹¹⁷
כב.	ד' בורי ב' לשוני	תבינה בענינים: ¹¹⁸
כג.	שור ¹¹⁹ ד' ברי ושמע נא	לתוכחתי האזינה
כד.	לסוף דעתי הבינה	בחדה גם משלים:
כה.	עת בואי מתימנה	הנעתי אל ציונה
כו.	ראות כתם נשתנה ¹²⁰	השלף למרמס זרים: ¹²¹
כז.	ארץ ישראל יקרה	כמו פרה
כח.	אדמה לכל זר מטהרה	ומטמאת טהורים:
כט.	ומורידה עליונים	ומעלה לתחתונים
ל...	¹²² הגונים	נמאסו ב' חצרים:
כא.	כל עדת התימנים	במולדתם (ואותם) [הם] הגונים
כב.	יראה ובשת פנים	קטנים עם גדולים:
כג.	ואף אם הם שחורים	(אבן טובת) [פאך טובה] יקרים

הנקרא 'כת הדראדעה' (ראו גלוסקא תשע"ד, עמ' 167; גלוסקא תשע"ה, עמ' 92). ר' אברהם ערוסי עצמו הזכיר ביטוי זה כמה פעמים בחיבוריו, כגון בהקדמה למהדורה ב של 'יגר שהדותא': "הנהיגו מנהגים מקבלי ספר, והלכות מקבלי רב, כי אם מפסקי ראש מקרח"; בחיבורו 'פרקי בנים', בתוך: ג'אית תשע"ט, עמ' 225: "פוסקים הדין מפסקי ראש ולא מפסקי חכמים"; ועוד.

¹¹⁵ רומז שהבעיה ברבני ארץ ישראל או במנהיגיה (הספרדים והאשכנזים) שאימצו חרם זה, הגורם רק לתקלות, כפי שיבאר בהמשך.

¹¹⁶ גם במהדורה ב סדר האזהרות פותח בבית זה, ושם צוין איך חתם המחבר את שמו בראשי התיבות. ציונים אלה נשמטו מכתב היד ומן המהדורה הנדפסת.

¹¹⁷ לפנינו 'תביזני' ותיקנתי על פי העניין, וכן הוא במהדורה ב.

¹¹⁸ התבונן בתוכן הדברים.

¹¹⁹ ראה.

¹²⁰ כתם הוא הזחב (איכה ד, א); כלומר, מראה הזחב השתנה, דהיינו ארץ ישראל וירושלים – שנדמו בחלומנו כזחב – השתנו.

¹²¹ לפנינו 'למרחם' ותיקנתי על פי העניין, וכן הוא במהדורה ב. ור"ל, מספר על עצמו שהושלך ממעלה גבוהה לשפל תחתית; השוו לקמן בתים סו, קמו, קסח. בגיליון כתב היד נכתב בעט כחול: "זרים ירחמו עליי?".

¹²² אולי יש להשלים משהו מעין: "בני תימן ה[ה]גונים".

לָכֶם אֶכֶן סְפִירִים	בְּמַעֲשֵׂים יִשְׁרִים :
כֹּז. הֵם צְדִיקִים נְקִיִּים	וְאִף אִם הֵם עֲנִיִּים
עַל הוֹגֵי תוֹרָנִיִּים ¹²³	עוֹד יוֹתֵר מִכְּבָדִים :
כח. הֵן כָּלֶם נְאֻמִּים	יִרְאִים מִרְבָּנִים ¹²⁴
דְּרָכֵיהֶם מִתְקַנִּים	מְדִינוֹת עִם כְּפָרִים ¹²⁵
כט. יֵשְׁבוּ בֵּין עָרְבִים	לְאֵל רוֹם ¹²⁶ הֵם קְרוֹבִים
עַל דָּתָם הֵם נֹצְצִים	לְשֹׁמֵר דְּבָרֵי סוֹפְרִים :
ל. יוֹרוּ בְּנִיָּהֶם תוֹרָה	וְגַם מִשְׁנָה וּגְמָרָא
דוֹרְשֵׁים בְּכָל חֻבְרָה	בְּהִתֵּר וְאִסּוּרִים :
לא. מִשְׁפִּימִים מְעָרִיכִים ¹²⁷	לְהַתְּפִיל אוֹהָבִים
עַל לְמוּדָם יוֹשְׁבִים	וּמִקְבָּלִים יִסּוּרִים :
לב. שֵׁם בְּאָרֶץ מוֹלְדָתָם	רְבִתָּהּ קְדֻשָּׁתָם
ופה ¹²⁸ נִגְלָה ¹²⁹ חֻרְפָּתָם	מְאֻסוֹ כָּל מוֹסָרִים :
לג. וְהֵן עֲתָה מִשְׁתַּנִּים	גִּלְחוֹ הַסִּימָנִים
הִפְכוּ עֲרֹף פָּנִים	לְגִלְחַת כְּפוּמָרִים :
לד. בְּטָלוּ ¹³⁰ עֲרִבִית וְשַׁחְרִית	וַיַּגְדִּלוּ בְּלוּרִית
לא זָכְרוּ אֲחֵרִית ¹³¹	מָה יְהִי בְּסוֹף דּוֹרִים :
לה. בָּאוּ אֶרֶץ הַקֹּדֶשׁ	אֲזַי מִצְאוּ שֵׁם חִפְשׁ
לא פָּחְדוּ מֵעַנֵּשׁ	הֵם מִרְבִּים בְּטִיּוּלִים :
לו. מִתְּפִלִּים בְּמִרוּצָה	וַיֵּשׁ עוֹמֵד בְּחוּצָה

¹²³ את החכמים העוסקים בתורה.

¹²⁴ יראים ושלמים יותר מרבנים או שהם יראים מן החכמים.

¹²⁵ בין יושבי הערים ובין יושבי הכפרים בתימן.

¹²⁶ לאל היושב ברומו של עולם.

¹²⁷ כך במהדורה ב, ובנוסח הרב פראוי 'ומעריבים'.

¹²⁸ בפנים של כתב היד 'וכה', ובגיליון: "אולי צ"ל: ופה".

¹²⁹ בכתב היד תוקן 'נגלתה', ובמהדורה ב 'נגלה'. אפשר שהכוונה לזמן בינוני (ולא לזמן עבר), כמצוי בלשון המקרא בנטיית גזרת ל"י בזמן בינוני לנקבה, כגון 'נפש נַעֲנָה' (ישעיה נח, י) ולא נַעֲנָה ית, כלשון חכמים (וכך גם בעברית החדשה), וכן 'אין אבן גִּרְאָה' (מלכים א ו, יח) ולא גִּרְאָה ית.

¹³⁰ כך במהדורה ב ולפנינו 'נבטל'.

¹³¹ השוו לזה את האמרה: "לא מנחה ולא ערבית וכיף אלתוקע אלאחרית [=ואיך תהיה האחרית]?" ראו עמראני תשס"א, עמ' 281.

לַעֲסֹק בְּמַלְאִים זָרִים:	וַיֵּשׁ עוֹשֶׂה קְבוּצָה ¹³²
כְּמוֹ בַּסֹּהַר קָשׁוּר ¹³⁴	וּבְבֵית ¹³³ כְּנֶסֶת אֶסּוּר
לְשַׁחֵק עִם יְהִירִים:	וַיִּשְׁמַח אִם יֵשׁ כְּדוּר
גְּדוּלִים עִם קִטְנִים	וַיֵּשׁ תִּמְצָא כְּמָה הַמוֹנִים
בְּחֶשְׁבוֹן וְסִפּוּרִים:	אֶבְדּוּ כָּל זְמָנִים ¹³⁵
מְלַבְּשִׁים חֲלִיפוֹת	תִּמְצָאוּ אוֹתָם אֶסִּיפוֹת ¹³⁶
לְשַׁחֵק בְּכַדוּרִים:	בְּמִקְוֵמוֹת נָאוֹת יָפוֹת
בוֹעֲטִים בְּרַגְלִים	וַיֵּשׁ זוֹרְקִים בִּידֵּים
לְהִרְאוֹת ¹³⁷ כִּי הֵם גְּבוּרִים:	מֵרֹאשׁ לְנַעֲלִים
הוֹלְכִים ¹³⁹ עַל שְׁפַת יָם	וַיֵּשׁ לוֹבְשִׁים עֲדָם ¹³⁸
בַּחֲוִירוֹת עִם בַּחֲוִירִים:	מִבְּלָלִים בְּחֻצִּים ¹⁴⁰
וּבִנְדַּךְ בַּחֲוִיר סִיגְרִיּוֹת	בַּחֲוִירוֹת יְפֵהפִיּוֹת
וְאֵין עוֹד בְּשֵׁת פָּנִים:	וְרֹאשֵׁיהֶם גְּלוּיּוֹת
שׁוֹקוֹלָאדוֹת ¹⁴¹ גַּם קָלִיּוֹת ¹⁴²	וְלִקְנוֹת מִחֲנוּיּוֹת
גַּם הַתּוֹל וְרִקְדִּים:	וְלִישָׁב בְּעֲלִיּוֹת ¹⁴³
רוֹכֵב עַל הָאֹפָנִים	וְכָל יְפֵה עֵינִים
וּשְׁעַר הָרֹאשׁ מְגָלִים:	לְרֹאוֹת בְּעֲלֵת עֵינִים ¹⁴⁴

¹³² בשעת התפילה מקהיל קהילות בחוץ.

¹³³ בנדפס 'בבית'.

¹³⁴ הישיבה בבית הכנסת דומה לו כאילו הוא קשור בבית הסוהר.

¹³⁵ איבדו את כל ימיהם.

¹³⁶ מתאספים ומתקהלים.

¹³⁷ כך בגיליון כתב היד וכן במהדורה ב, ולפנינו: 'לראות' [=לראות].

¹³⁸ את התכשיט שלהם, ואולי בגד הים.

¹³⁹ בכתב היד תוקן 'והולכים'.

¹⁴⁰ בגיליון כתב היד: "מל' [שון] למחצה". כלומר, אינם מיושבים בדעתם במאת האחוזים.

¹⁴¹ בכתב היד 'שוקלדאות'.

¹⁴² 'פרקי בנים': יורה חטאים' מבואר שהשוקולד ומיני המתקה נועדו לפתות את הנשים קלות הדעת; ראו גיאית תשע"ט, עמ' 206, אות לה.

¹⁴³ היציעים במגרשי כדורגל או בבתי קולנוע, ושמה המרפסות שהיו בהם בתי קפה. ב'פרקי בנים': יורה חטאים' כתב לאחר תיאור המעשים בשפת הים: "ומכאן ואילך מתקבצים דרך תיאטרון וראי נע [=סרט תמונות נעות ואילמות], ששם חבורת בעלי זמה אנשים ונשים ובחורים ובחורות כמעשה סדום ועמורה"; ראו שם, עמ' 204.

¹⁴⁴ כך במהדורה ב, ולפנינו 'יביט זהב בשנים', ואין לו מובן.

יָדִידִים וְחֲרוּצִים ¹⁴⁵	וְלִשְׁחֹק הֵם רָצִים	מה.
בְּמִסְפָּרֵם יִשְׁרִים :	וְתִלְתָּלִים קְצוּצִים	
זֶה אֵל זֶה הֵם נִקְרָבִים	וְרָקוֹד בְּעָרוּבִים	מו.
לְעֵינַי כָּל גְּבָרִים :	אִישׁ וְאִשָּׁה נִצָּבִים	
וְלִישׁוֹר הָרָגִלִים	לְסִבָּב בְּיָדִים	מז.
לְהִרְבוֹת הַהֲרָהוּרִים :	כָּלִי יִרְאֵת שְׁמִים	
מִקְרֹב לֹא יִרְשָׁה	וּמִנְהֵג זֶה חֲדָשָׁה	מח.
כָּמוֹ מִנְהֵג הַבְּזוּיִם ¹⁴⁶ :	רְקוּדֵי אִישׁ וְאִשָּׁה	
מִכָּל עֲבָרָה נִהְיִים	וְרֹב זֶה בְּהִמּוֹנִים ¹⁴⁷	מט.
כָּלִי רְשׁוֹת הַהוֹרִים :	וְיֵשׁ מִתַּחֲתָנִים	
גַּם מְקִילִים בְּכַבּוּדָם	מְעִיזִים פְּנִים נִגְדָם	נ.
מִשְׁקִים מִי רוֹשׁ ¹⁴⁸ לַהוֹרִים :	וּמִקְלָלִים אֶת דָּתָם	
בְּכָל פְּנֵה נִצָּבִים	בְּרָחוֹב מְסֻבָּבִים	נא.
צוֹעֲקִים כְּנִמְרִים :	מִצְפָּצְפִים הָאֲהוּבִים	
אֵין יִרְאֵת אֵל בְּפִנְיָהֶם	וְזֶה הוּא סִימְנִיָּהֶם	נב.
עַל זִקְנִים וּמוֹרִים :	חוֹרְקִים אֶת שְׁנֵיָהֶם	
וְגַם לֹא יִתְבוֹשְׁשׁוּ	מִבוֹרָאָם ¹⁴⁹ לֹא חֲשׂוֹ	נג.
כְּעֶרְף הַצּוֹרְרִים :	וְאֵת עֶרְפָם עוֹד הִקְשׁוּ	
[וְ] אֵת דְּבָרֵיהֶם מוֹאֲסִים	מִתְכַּמִּים אֵין חֲסִים ¹⁵⁰	נד.
וּבִרְשָׁעָם מִתְגַּבְּרִים :	וּפְשָׁעָם הֵם מְכַסִּים	
מִתְבַּיֵּשׁ וְגַם רַחֲמָן	בְּחוֹר עוֹד בָּא מִתִּימָן	נה.
כְּשֹׁר מִבְּנֵי טוֹבִים :	יִרְאֵת הַשֵּׁם נֶאֱמָן	
הַפְּשִׁיט הַבוֹשָׁה שָׂבוֹ	מִעֲדֵן בָּא עַד יָפוֹ	נו.
כָּמוֹ רְעִיו הַמִּמְרִים ¹⁵² :	גִּלְחַח זִקְנֹו הִקְיָפוֹ ¹⁵¹	

¹⁴⁵ מזדוּרִים לרוֹן לְדַבְרֵי שְׁחוּק. וּבִנְדַפֵּס תִּיבַת 'וְחֲרוּצִים' לִיתָה.

¹⁴⁶ כַּךְ בַּמַּהְדוּרָה ב. לִפְנֵינוּ 'הַבְּדוּיִם'; בְּגוֹף כֹּתֵב הַיָּד בַּעַט אֶחָד 'הַנוֹצִירִים?'; וּבְגִילְיוֹן כֹּתֵב הַיָּד 'הַבוֹרִים?', וְאֵין לְנוֹסַחאוֹת אֱלֹה מוֹבֵן.

¹⁴⁷ רוב האמור עד עכשיו מצוי בהמונים.

¹⁴⁸ מִי צִמַּח רַעִיל, כְּלוֹמֵר גּוֹרִמִים לַהוֹרִיָּהֶם צַעַר; הַשּׁוּר יִרְמִיָּה ט, יד.

¹⁴⁹ בִּכְתָב הַיָּד 'וּמִבוֹרָאָם'.

¹⁵⁰ עַל חֲכָמִים אֵינָם מִרְחָמִים.

¹⁵¹ עֲבַר עַל "לֹא תִקְיָפוּ פֶּאת רִאשְׁכֶּם" (וִיקְרָא יט, כז).

נז.	בְּקָר מְשָׁפִים לְמֵרָאוֹת ¹⁵³	ובמסרק להתנאות
נח.	מְכַבֵּס רֹאשׁוֹ וְסוֹרֵק	בבקר והוא משתוקק ¹⁵⁵
נט.	וְרֹאשׁוֹ יָפָה גּוֹזֵז	לילך עם הבחורים:
ס.	וְנֶעֱר פֶּה עֵת יִגְדֵּל	שכלו ונדעתו ידל ¹⁵⁶
סא.	וְטוֹב אִם יִהְיֶה הָדוּר ¹⁵⁸	אֵינוֹ חָפֵץ בְּסָפְרִים:
סב.	וְכִנֵּד שְׂמָאל כּוֹרֵךְ ¹⁶⁰	ללכת כל משמרים: ¹⁵⁹
סג.	וְחִימְנִי בָּא לְאַרְץ	מאד ישיש ועלץ
סד.	וְעֵת יִטְעַם הַלֶּחֶץ	אזי הִפָּה בִּסְנוּרִים:
סה.	וְאִיָּה מְנַהֵג הָאֵב	על דת ודין נאָהב ¹⁶¹
סו.	וְאִם הוּא חָכֵם נִסְגָּל ¹⁶³	וזקנים הפְּשָׁרִים:
	וְאִם הוּא בְּרִיא יִהְיֶה סָבֵל	שְׁמָרוּ יוֹם טוֹב וְשִׁבְתָּ
		ומי זה ראשו יָרִים:
		כָּאֵלוֹ מִהֶר נָפֵל
		יזמין בכתפו חֲבָלִים:

¹⁵² כך גם במהדורה ב, ובגיליון כתב היד תיקון ללא צורך 'המומרים'.

¹⁵³ להביט במראה. ב'פרקי בנים: יורה חטאים' מבואר: "ובא להתראות במראה אם הוא יפה או לא. כי במראה פניו יתודע אם טוב [...] ואם רע"; ראו גיאית תשע"ט, עמ' 205. וכן כתב בשיר 'שמעו אלי בני אוזל': "ומסרק מוכן עת רחצה, יביאו מראה לו נחוצה".

¹⁵⁴ משוחררים, על פי ישעיהו סא, א: "לקרא לשבויים דרור".

¹⁵⁵ לסרק ראשו.

¹⁵⁶ יתמעט.

¹⁵⁷ ויטייל.

¹⁵⁸ השוו לעיל בית לט, על הלבושים חליפות ההולכים לשחק בכדור.

¹⁵⁹ משמרות כלשהן.

¹⁶⁰ את הלחם, במקום ביד ימין.

¹⁶¹ האהובים.

¹⁶² יראי השם התקלקלו.

¹⁶³ נבחר, שנעשה עם סגולה.

סז.	אם עֲדִין בַּעַל פֶּחַ	וְהוּא לֹא יוֹכֵל לָנוּחַ ¹⁶⁴
סח.	אֲזִי יִהְיֶה בְטוֹחַ	בְּמִזְנוּנוֹת וּמִלְבוּשִׁים :
סט.	וְכָל חֶלֶשׁ וּבְלִי פֶחַ	וְזָקֵן הוֹלֵךְ שְׂחוּחַ
ע.	הֵן הוּא בַּחֲסָר ¹⁶⁵ יְנוּחַ	וְיִרְבּוּ עָלָיו צָעָרִים ¹⁶⁶ :
עא.	וְאִזִּי לְמִי [שׁ] הוּא חָכָם	כָּא מִתִּימָן מְשַׁעֲמָם
עב.	כִּי הֵן כְּבוֹדוֹ נָעֻלָּם	צָעִיר (עם) [אֶת] פָּנָיו מִכָּלִים :
עג.	אִזִּי בִּיָּאָתוֹ הָלָם	כָּל (יש) [אִישׁ] הוֹלֵךְ בְּתָם
עד.	לְזֹאת כָּל הָאָרֶץ תִּשָּׂם	וְיִתְאַבְּלוּ הָרַקְעִים :
עה.	לֹא דִי לוֹ יִגְוֹנוּ	דְּחָקוֹ וְחֲסָר מְזוֹנוֹ
עו.	הָלֹא עוֹד יִרְאֶה בְּעֵינָיו	בְּהִבְלֵי שְׂוֹא שׁוֹמְרִים ¹⁶⁷ :
עז.	פֶּה זֶד יִהְיֶיר מִצְלִיחַ ¹⁶⁸	וְלֹא נִמְצָא ¹⁷⁰ עוֹד מוֹכִיחַ
עח.	וְכָל יִשְׂרָאֵל לֹא יִרְוִיחַ	כִּתְּבוּ זֹאת בְּסִפְרֵים :
עט.	כִּי כָּל אֱלִים ¹⁷¹ גָּבַר	וְכָל יִרְאָה חֶלֶף וְעָבַר
עפ.	בְּעֵט בְּרִזָּל בְּסִפֵּר	כִּתְּבוּהָ לְדוֹר דּוֹרִים :
עק.	וְיַעַל תִּימָן וְתִרְבּוּתָם	הֵם אֲשֶׁר שָׁמְרוּ דָתָם
ער.	וַיֵּדְאוּ הֵם בְּנֵי אַבּוֹתָם ¹⁷²	הֵמָּה בְּנֵים נִכְשָׁרִים :
עס.	תֹּאמַר לוֹ כִּי זֶה אֶסּוּר	מִדְּכַרְךָ לֹא יִסּוּר
עז.	וְאִתְּבַּח בְּלִבּוֹ קְשׁוּר ¹⁷³	לְקַבֵּל דְּבָרֵי חֲקָמִים :
עח.	וְאִם תִּשָּׂם עָלָיו קֶנֶס	בְּתוֹכָהֶם לֹא יִמָּאָס
עט.	וְעַל כְּבוֹדָךְ הוּא חָס	וּכְבוֹד הָאֲרָצִים וּמִוֹרִים :
עפ.	בְּאַמַּת הֵם בְּנֵי אַבּוֹת ¹⁷⁴	כִּפְרֵי הָדָר וְעֵץ עֵצָה ¹⁷⁵

¹⁶⁴ כי יצטרך לעסוק במלאכה.

¹⁶⁵ בחסרון כִּס לִקְנוֹת מִזְנוֹנוֹת וּמִלְבוּשִׁים.

¹⁶⁶ צורת הרבים של 'צער'. מילה זו שגורה בפי דוברי העברית מכל תפוצות ישראל לדורותיהם

ולאו דווקא בפי יהודי תימן כפי שכתב יצחק הלוי תשע"א/ד, ד, עמ' קטו, הערה 13.

¹⁶⁷ חסרי האמונה המצפים לעזרת הבלים (על דרך יונה ב,ט).

¹⁶⁸ לפנינו 'זר', וכך תוקן בגיליון כתב היד בעט כחול.

¹⁶⁹ רשע וטוב לו. זד יהיר – רשע מתגאה (משלי כא,כד).

¹⁷⁰ בנדפס 'ולא עוד נמצא'.

¹⁷¹ כל החזק גובר (בבא בתרא דף לד,ב). בכתב היד 'אלם'.

¹⁷² אברהם, יצחק ויעקב.

¹⁷³ קשורה, ושינה מפני דוחק החרוז.

¹⁷⁴ אברהם, יצחק ויעקב כנ"ל.

ישמְרם אֶל מַעֲרֻבוֹת ¹⁷⁶	וַיִּקְבֹּץ כָּל פְּזוּרִים :
עַם זֶר לֹא נִתְחַבְּרוּ ¹⁷⁷	גַּם מִדְּרֻכֵּיהֶם לֹא סָרוּ
לֹאֵל וְלִי מָה יִקְרוּ ¹⁷⁸	כִּי הֵם לֹאֵל מִכְתִּירִים :
כִּי מִפְּנֵי שְׁפִלוּתָם	גִּדְּלָה קִדְשָׁתָם
הַבְּדִלָם וּפְרִישׁוּתָם	כְּפָרִים עִם נְרָדִים: ¹⁷⁹
אָכַל הֵן פֹּה נִתְחַלֵּף	נִהפָף הַבִּי"ת לֹאֵל ¹⁸⁰
וּפְנִים נִהפָף עֲרֵף	לֹא קָבְלוּ מוֹסְרִים :
וְהִנֵּה בָּאוּ אֵלָה ¹⁸¹	בְּדַת יוֹרֵד וְעוֹלָה ¹⁸²
עָשׂוּ הַנִּכְבָּד נִקְלָה	וְהַנִּבְזִים עִיקָרִים :
שִׁחַתוּ אֶת בְּנֵינוּ	בְּלִבָּלוּ אֶת דַּעְתָּנוּ
מֵאַסּוּ אֶת מוֹרֵינוּ	יֵשׁ גַּם ¹⁸³ תִּימָנִים :
כָּל נָשִׁי אֲמֻלִּים	מִבּוֹזֹת לְבַעֲלִים
וְאֵין עוֹד כְּבוֹד לְדָלִים ¹⁸⁴	כִּי נִשְׁוֹתֵיהֶם כְּנֹכְרִים :
וְיֵשׁ מְנָשִׁים	רוֹצוֹת לְגַרֵּשׁ אֶת הָאֲנָשִׁים
וּבַעַל אֵין לוֹ גְּרוּשִׁים	אִם אֲשֶׁתוֹ מִהַמּוֹרְדִים :
וְעוֹד עוֹוֹת דִּין וְעֲנוּי	וּבִדַּת מְצֵאתִי שְׁנוּי
לְצַעַר כָּל אִישׁ פָּנוּי	אִם הוּא רוֹצֶה קְדוּשִׁי(ן)[ם] :
וְזוֹהִי שְׁמִיחַת הַנָּשִׁים	כִּי אֵין לְבַעַל קְדוּשִׁים ¹⁸⁵
אִם לֹא בְּרִשׁוּתָהּ תִּרְשִׁים ¹⁸⁶	וְאִם לֹא יֵשֵׁב דוֹרִים: ¹⁸⁷
וְאִם אֲשֶׁה מוֹרְדָת	שְׁנִים תַּעֲזֹב וְעוֹמֶדָת ¹⁸⁸

¹⁷⁵ כאתרוג (עם טעם וריח) וכהדס (עם ריח ובלא טעם).

¹⁷⁶ מהרקיע השביעי בשמיים.

¹⁷⁷ בתימן.

¹⁷⁸ מה נכבדו בני תימן בעיני ה' בעיניי, ועל דרך תהלים קלט, יז.

¹⁷⁹ מיני בשמים (שיר השירים ד, יג), ורומז למעשיהם טובים.

¹⁸⁰ השתנו סדרי העדיפויות.

¹⁸¹ יושבי הארץ האשכנזים והספרדים.

¹⁸² בדת שאינה יציבה.

¹⁸³ גם – כך תוקן בכתב היד, ולפנינו ליתא.

¹⁸⁴ לבעלים התימנים.

¹⁸⁵ לקדש אישה שנייה או שמא כוונתו אף על האישה האחת.

¹⁸⁶ תרשה או תרשום אישור בכתב ידה; ושינה בדוחק החרוז.

¹⁸⁷ ישב בדד שנים רבות.

¹⁸⁸ מבלי להתגרש, ובעלה אינו רשאי לשאת אישה אחרת.

פח.	אם הוא פֶּשֶׁר יִפִּיג טַעֲמוֹ ¹⁸⁹	כי היא בִּבְעֵלָה יוֹדַעַת	כי לא יִשָּׂא בֵּת אַחֲרֵימֶּיךָ :
פט.	וְאֵין לוֹ רְשׁוּת לַעֲצֻמוֹ ¹⁹⁰	וְאֵין לָדֶת זֶה עֵיקָר ¹⁹²	כי הֵן אֵין אִשְׁתּוֹ עֲמוֹ מֵאַחֲרֵימֶיךָ : ¹⁹¹
צ.	כִּי אֵין אָדָם נִשְׁמָרִי	קָלָר תִּלּוֹי בְּצוּאָר	מִשְׁטַנִּי הִהֲרֵהוּרִים :
צא.	וְרֹאזִי לָהֶם ¹⁹⁵ לִפְקַח	כִּי שַׁעַר זֶה ¹⁹⁴ לֹא נִסְגָּר	כָּל חֶכֶם רַב וְגַם מָר גּוֹרֵם לְהַחֲטִיֵּא אַחֲרֵימֶיךָ :
צב.	וְעוֹד דְּתוֹת מִתַּחֲדָשִׁים	כִּי כָל אֶחָד בְּעָשְׂרוֹ בּוֹטָח	דָּאֵין חוֹגֵר כִּמְפַתַּח ¹⁹⁶
צג.	לְמַדּוּם בְּבִגְרוּתָן	וְיֵשׁ בְּנוֹת אֵינָם חֲשִׁים ¹⁹⁸	הוּא יִהְיֶה כִּיקָר כְּרִים : ¹⁹⁷
צד.	וְאֶרֶז כָּל עֲצֻמוֹתָן ¹⁹⁹	וּבְחִירוֹת אֶרֶזוֹת	וְדִינִים יוֹתֵר קָשִׁים לְשִׁמְעַ לְקוֹל הוֹרִים :
צה.	וְיֵשׁ הִילָדוֹת מִשְׁתָּרוֹת ²⁰⁰	הֵם רְצוֹת לַעֲבֹרֹת	לְקִנּוּת לַעֲצֻמָּן חֲתָן כִּי אֵין עוֹד בִּשְׁתַּ פְּנִים :
צו.	לְקִנּוּת לַעֲצֻמָּן חֲתָנִים	בְּתַאֲוָה נִשְׁרָפוֹת	הֵמָּה צָרוֹת צָרוֹרוֹת בְּאֵין יִרְאֵת אֱלֹהִים :
צז.	וּשְׁאֵין לָהֶם סִמְנִים	לְקִנּוּת לַעֲצֻמָּן חֲתָנִים	מִתְקַשְׁטוֹת מִתִּיפּוֹת וְיֵשׁ (לָה) [לָהֶן] חֲבֵרִים :
	וְאִשָּׁה תִּשְׁתָּרֵר עַל אִישׁ	וּשְׁאֵין לָהֶם סִמְנִים	מְגַלְחֵי זָקָנִים אֲשֶׁר הֵם כְּכּוֹפְרִים :
		וְאִשָּׁה תִּשְׁתָּרֵר עַל אִישׁ	וּבְעַל יַחֲפִיר וְיִבְאִישׁ ²⁰¹

¹⁸⁹ גם אם הבעל הוא כשר, הוא לא יישאר בכשרותו ללא אישה.

¹⁹⁰ לשאת אישה לעצמו.

¹⁹¹ מרבנים אחרים. אולי רמז לגנותם, כאלישע בן אבויה שנקרא 'אחר'. ובמהדורה ב כתב: "ואין לו רשות לעצמו, מאצל הרבנים".

¹⁹² בכתב היד תוקנו שלוש המילים: עיקר, ספר, נשמר.

¹⁹³ אין מקור בספרותנו לכך, שאדם יישאר לבדו ולא יוכל לשאת אישה שנייה.

¹⁹⁴ שער הקידושין.

¹⁹⁵ לרבנים.

¹⁹⁶ ביטוי המתאר את המתהלל על לא דבר, על דרך מלכים א כ"א.

¹⁹⁷ דבר האובד, על דרך תהלים לז, כ; ושם נחפרש: כמו הַחֵלֶב – החלק היקר בבשר הכבשים (=הכרים) או כמו ההדר או הירק של שדות המרעה (=הכרים), הַקָּלִים מהר בשעת שרפה.

¹⁹⁸ ממהרות או חוששות, ושינה בדוחק החרוז.

¹⁹⁹ כל עצמן.

²⁰⁰ בבתי האשכנזים.

זֶה דֶּת ²⁰² אֵיל מִשְׁרִישׁ ²⁰³	דֶּת מִדְּתוֹת הָזָרִים:
צח. וְלֹא יוּכַל הָאֵב	לְיִסֵּר בֶּן נֶאֱהָב
כִּי מִסְטָרָא אֶחָרָא יִשְׁאֵב	תְּרַבּוּת אֲנָשִׁים חֲטָאִים:
צט. לְמִדּוּם חֶק וּמוֹסָר	דֶּרֶךְ אֲשֶׁר לֹא נִכְשֶׁר
הוֹתִירוּ כָּל נֶאֱסָר	לֹא כְּתוּב בְּסִפְרִים:
ק. וּבִשְׁעַת הָאֲכִילָה	יֵשׁ אוֹכֵל בְּלִי נְטִילָה
נוֹשֵׁף כֶּכֶר בְּשִׁמְאָלָה	כִּפּוֹ בְּיָמֵינוּ יָרִים: ²⁰⁴
קא. יֵשׁ אוֹכֵל בְּלֹא בִּרְכָה	הֶלְחֵם כְּפֶלֶב יִנְשָׁכָה
בִּשְׁתֵּי יָדָיִם יִשְׁלִיכָה ²⁰⁵	כְּאֲכִילַת הַפָּרִים: ²⁰⁶
קב. יִדְּיו יִקְנָח בַּמֶּפֶה	אֲסֻטְנִים לְטִנוּפָה ²⁰⁷
וְהוּא אוֹכֵל טְרֵפָה	לֹא יַחֹשׁ לְאַסוּרִים:
קג. וְיֵשׁ יֵצֵא	בְּלֹא רְחִיצָה ²⁰⁸
הֵן הוּא הָיָה לְשִׁמְצָה	כְּמַעֲשֵׂה הַנְּכָרִים:
קד. וּבְנֵי תִימָן עֲמָדוּ	מִדְּרִיכֵהֶם לְמָדוּ
יֵאָכְלוּ גַם נִדְדוּ ²⁰⁹	נוֹהֲמִים כְּכִפְרִים:
קה. וְיֵשׁ יִשְׁתָּה מֵעוֹמֵד ²¹⁰	וּבְלִי בִּרְכָה סוֹעֵד

²⁰¹ מתבזה ומתבייש (משלי יג,ה).

²⁰² לפנינו 'זהדת', ובכתב היד הוער: "זה דת שתי מילים".

²⁰³ שתול בדתנו מדת הזרים, על דרך איוב ה,ג.

²⁰⁴ אוֹחוֹז הַכֶּף בִּיד יָמִין. הַתִּיאוֹר מְבוֹאֵר יוֹתֵר ב'פְּרָקִי בְּנִים: יוֹרֵה חֲטָאִים': "ומביאים לו כוס מלא קהוי, וסכר, וחתיכת לחם. ולוקח כף קטנה לערב את הסוכר, ותופס הלחם בשמאלו, ובימינו כוס הקהוי, מנשך ושותה מנשך ושותה. [...] שותה המרק בכף בימין וחתיכת לחם בשמאל, מנשך ושותה מנשך ושותה"; ראו תשע"ט, עמ' 25, 219; ובדומה לזה רצהבי תשנ"ד, עמ' תג.

²⁰⁵ בתימן הקפידו לאחוז הלחם בשעת האכילה בשלוש אצבעות יד ימין בלבד – אגודל, אצבע ואמה; ראו צובירי תשע"א, עמ' קפו; נחום תשמ"ז, עמ' 90; קאפח 'י תשמ"ז, עמ' 174; בשארי תשס"ח, עמ' 89; ועוד. אכילת הלחם בשתי ידיים שכיחה בארץ ישראל באכילת כריך, פיתה פלאפל וכדומה. ונראה למחבר שהאדם 'משליך' את האוכל לתוך פיו.

²⁰⁶ השוו לעיל: "לוחך כלוחך שוורים" (סב).

²⁰⁷ אסטנים רק מפני הלכלוך.

²⁰⁸ בלי נטילת מים אחרונים.

²⁰⁹ אוכלים תוך כדי הליכה.

²¹⁰ בתימן הקפידו על שתייה בישיבה דווקא, לפי ששתיה בעמידה נחשבה כחוסר דרך ארץ. שגור בפיהם: "מא ישרב מסנב אלא אלחמאר" [=אין שותה מעומד אלא החמור] (השוו גיטין דף עא, וכן: "מא ישוך מסנב אלא אלחמאר" [=אין משתיך מעומד אלא החמור] (השוו ברכות דף מא,א); ראו למשל קאפח 'י תשמ"ז, עמ' 175, 262; בן־דוד תשס"ח, עמ' 160. השוו המעשה

וביום שֶׁבַת וּמוֹעֵד	הוא עוֹבֵד כְּמוֹ זָרִים :
קו. וְאִם כֵּן מִה יֵשׁ הַבְּדִל	בֵּין כְּשֶׁר לְזוֹלֵל ²¹¹
כְּמוֹ יוֹרֵד וְטוֹבֵל	וּבִידּוֹ מִיְּנֵי שְׂרָצִים ²¹²
קז. לְמִי אֶקְרָא וְאֶזְעַק	וְעַם מִי אֲנִי אֶדְבֹּק
קח. הִנֵּה בָאוּ חֲבָרִים	הֵלָא עִם אֲשֶׁר לְבִי חָשַׁק ²¹³
דְּרָכֵיהֶם כְּמוֹ זָרִים	גָּדְלוּ בְּלִי סָפָרִים
קט. הֵם עָלוּ מִתַּל מְלַח ²¹⁴	כְּדָת נִמְצָא בַּשֹּׁטַח
בְּדָרְכֵים כִּי לֹא תִצְלַח ²¹⁵	כְּמוֹ דְּרָכֵי כּוֹפְרִים :
קי. הֵן פִּשְׁתָּה צָרַעַת	וּפְרָחָה, לְדַעַת ²¹⁶
כִּי הֵן כָּל בַּת נְרַבְעַת ²¹⁷	כְּבִהְמַת הַיְעָרִים :
קיב. הִמָּה כְּחֻמֶּץ נִקְשָׁה ²¹⁸	שְׁמוֹנוֹ ²¹⁹ חֲרָפָה וּבּוֹשָׁה
נִהַפֶּךְ זָהָב כְּנֹחוּשָׁה ²²⁰	חוֹצֵב בּוֹרוֹת נִשְׁכָּרִים :

ססיפר עזרא קהתי, כי לאחר שעלה ארצה זקנו ר' יוסף בן יעיש גיאת', נשלח הנכד עזרא להביאו ממחנה הקליטה לביתם בירושלים. בתחנה המרכזית בתל אביב ביקש הסבא לשתות, וכשהגיש לו הנכד את המשקה, התיישב מייד על המדרכה לשתות בין העוברים והשבים, כשנכדו מסוכך עליו שלא יזוק (קהתי תשנ"ט, עמ' 20). וכן סיפר הרב ערוסי, שפעם נכנס לחנות לממכר משקאות, קנה כוס יין וישב על הקרקע, בירך ושתה, לנגד עיניהם המשתאות של העומדים שם (גיאת תשע"ט, עמ' 220). על עשיית צרכים בעמידה ראו, למשל, גיאת תשע"ט, שם; אביזמר תשס"א, עמ' 71. על אדם שנכלא בעבור שעשה צרכיו בעמידה ועבר על חוקי הצניעות, ראו גמליאלי תשכ"ו, עמ' 89.

²¹¹ בין היהודי הכשר המתנהג על פי מה שלמד מן החלוצים החופשים לבין החלוץ הזולל.
²¹² מסתבר שהיהודי הכשר, שהחל לשתות מעומד ולאכול בלי ברכה ולעבוד בשבת, עדיין היה שומר על חלק ממצוות הדת או מתפלל במקצת, ועל זה אמר שתפילתו כטובל ושרץ בידו.
²¹³ המחבר מתאונן על שאין לו בפני מי להשיח את צעריו, לפי שהחכמים ונקיי הדעת שבחברתם חשק, כבר נפטרו.

²¹⁴ יישוב בבבל, שגם ממנו עלו ארצה חלק מהעולים (עזרא ב, גט; נחמיה ז, סא). ב'פרקי בנין: יורה טטא'מ' מבואר: "המשי'לם למי שחורש וזורע מלח, דאין במעשיהם כלום" (גיאת תשע"ט, עמ' 206, אות יד). מכאן ואילך תיאור העולים לארץ ישראל מגלויות שונות, שאין בהם בני תורה.
²¹⁵ דרכים שלא יצלחו; ושינה בדוחק החרוז.

²¹⁶ בכתב היד 'ופרח הדלעת'; בנדפס 'ופרח הדלעת'; במהדורה ב 'ופשתה בנו לדעת'. ור"ל, פשתה ופרחה בנו הצרעת – הרעה החולה – שאנו יודעים כי הבנות מזנות.

²¹⁷ כך במהדורה ב; ולפנינו 'כת נוסעת', ואין לו מובן.

²¹⁸ חמץ שאינו ראוי לאכילה; על גיזרון המילה ראו לעיל, הערה 69.

²¹⁹ כך במהדורה ב; ולפנינו 'נטעו', ואין לו מובן.

²²⁰ נחושת, כלומר הישרים והמתוקנים התקלקלו.

הם שִׁמְחוּ בְּחֵרוֹת	וַיֵּשׁ בָּאוּ מְגִלּוֹת	ק.יב.
וּפִי מוֹכִיחַ מִמֶּרִים: ²²¹	לַעֲשׂוֹת מִנְהַג זָרוֹת	
חֲסָרָה הִתְרִיצוֹת	רְבִתָּהּ הִתְרִיצוֹת	ק.יג.
לִהְיוֹת כְּלִדֵּי זָרִים:	גְּבִרָה הִמְאִיסוֹת	
וּמִרְקָדִים בְּיַחַד	הוֹלְכִים בְּדַבָּר	ק.יד.
קְשׁוּרִים וְשְׁלוּבִים:	בְּלִילָה בְּלִי פֶחַד	
לְצַחֵק בְּכָל חוּצוֹת	וַיֵּשׁ מִבְּנוֹת הָעָם פְּרוּצוֹת	ק.טו.
וְרֹב הָעָם מִפִּירִים:	לְכָל חֶרֶד נִמְאָסוֹת ²²²	
וּזְרוּעַ עִם יָדָיִם	וַיֵּשׁ גְּלוּי רֹאשׁ וְשֹׁדִים	ק.טז.
טַפַּח עָרוֹה מִסְתִּירִים: ²²³	וּמַעֲלִיל עַד יָרְכִים	
לְהַשִּׁיב הַשׁוֹכְבִּים	אֶקְרָא שׁוֹכֵן כְּרוּבִים	ק.יז.
לְאֲדִיר בְּאֲדִירִים:	וְלִהְיוֹת כָּל לֵב אוֹהֲבִים	
לְכָל אָדָם מִתְּרַת	וְאִם הִבֵּת בּוֹגֶרֶת ²²⁴	ק.יח.
לִילָף אַחֵר הַתּוֹעִים:	וְהִיא גַם כֵּן בּוֹחֶרֶת	
בֵּין אֲנָשִׁים חֲמֹשֶׁה	וְאִיף תִּהְלֶךְ אִשָּׁה ²²⁵	ק.יט.
בְּרַחוּבוֹת וּשְׁוֹקִים:	בְּלִי יִרְאָה וּבּוֹשָׁה	
הִמָּה עוֹשִׂים פְּלִילָה ²²⁶	יֵשׁ מִבְּנֵי סְגִלָּה	ק.כ.
אִם לֹא בַּעֲזוֹן נִכְשָׁלִים: ²²⁷	חִלְיָה גַם חִלְיָה	
לְמַדּוֹ מִדּוֹתֵיהֶם	וְזָרְעָנוּ בִּינִיָּהֶם	ק.כא.
סְכָלִים גַּם בּוֹעֲרִים:	וַיַּחֲשִׁבוּ הוֹרִיָּהֶם	
הָאֵשׁ ²²⁹ בְּלֶבֶם הִבְעִיר ²³⁰	וַיֵּצֵר הָרַע כְּמוֹ שְׁעִיר ²²⁸	ק.כב.
לְפַזֵּר הַמַּחֲרִים: ²³¹	וּבִשְׂרִיָּה לְשִׁיר	

²²¹ ממרים פיו של המוכיחם.

²²² בנדפס סדר שתי הצלעיות הפוך: לכל חרד נמאסות, לצחק בכל חוצות.

²²³ בניגוד למסורת ש'טפח באישה – ערווה', אין הם מסתירים אלא את טפח הערווה.

²²⁴ ולא נישאה לאיש.

²²⁵ בנדפס 'האשה'.

²²⁶ עברה, כמו "עון פלילי" (משלי כח, כה).

²²⁷ מי יודע אם אינם נכשלים בעוון.

²²⁸ זכר העיזים, תיש, דימוי ליצר הרע: כשם שהשעיר מרקד ומנגח (על דרך ישעיה יג, כא:

"ושעירים ירקדו שם"). כך יצר הרע.

²²⁹ בכתב היד 'כאש'.

²³⁰ החטאם.

קכג.	לְהִרְהֹר בַּצַּעֲרִירוֹת	גְּבָרִים עִם גְּבָרוֹת
קכד.	לְקַרְעַ הַשְּׁטָרוֹת	אֲשֶׁר הָמָּה חֲתוּמִּים: ²³²
קכה.	לְהַרְבוֹת בְּשִׁשּׁוֹנוֹ	לְעוֹרֵר שִׁיר נְגִינוֹת
קכז.	לְפַתַּח הַחֲלוֹנוֹת	אֲשֶׁר מֵאֲתָמוּל סְתוּמִּים: ²³³
קכח.	וְלִלְמַד בְּשִׁעוּרִים	לְלַכֵּת עִם כְּעוּרִים ²³⁴
קכו.	לְפַתַּח הַשְּׁעָרִים	לְהַכְנִסֵּת אוֹרְחִים: ²³⁵
קכז.	וְלִישְׁרוֹן סִימָנִים	בִּישָׁנִים וְרוּחָמָנִים
קכז.	וְגוֹמְלֵי חֲסָדִים	בְּשִׁלְשָׁה הֵם נִכְרִים:
קכח.	וְיֵשׁ מַעֲשׂוֹת טוֹב נִבְדָּלִין ²³⁶	וְאֵין לוֹבֵשׁ תְּפִלִּין
קכח.	שְׂשִׁים לְקוֹל תְּלִילִין	שִׁיר עֲגָבִים מְשֻׁגָּרִים:
קכח.	הַתְּבוֹנְנָתִי בְּזֹאת	אִם עוֹד אֶזְכֶּה לְחֻזּוֹת
קכט.	כִּי עוֹד תֵּשֵׁב פְּרוּזוֹת ²³⁷	כְּכַתוּב בַּסְּפָרִים:
קכט.	מַעַת בּוֹאֵי מִתִּימָן	שִׁבְרֵתִי ²³⁸ לְעֵם רַחֲמָן
קל.	דִּבְרֵתִי לְשׁוֹר נֶאֱמָן ²³⁹	לִישָׁב לָנוּ עָרִים:
קל.	הַרְבֵּה לָנוּ הַבְּטָחוֹת	כְּמוֹ חֲסִיל פּוֹרְחוֹת ²⁴⁰
קלא.	הַרְבֵּה לָנוּ שְׂמָחוֹת	כְּדַבְרֵי שְׂוֹא וּשְׁקָרִים:
	הַגִּעְנוּ אֶצֶל רַבָּא ²⁴¹	כְּבוֹדוֹ מֵאֵד הַרְבֵּה ²⁴²

²³¹ נראה שכוונתו לכך, שהם מבוזזים כספם על הופעות שירה.

²³² כמו שטר הכתובה וההתחייבות שבין אדם לאשתו, כך התורה היא שטר הכתובה וההתחייבות בין חתן – הקב"ה ובין כנסת ישראל. השוו 'כתובת ישראל' לר' ישראל נג'ארה, שנהגו לקוראה בכמה מקהילות תימן בחג השבועות (צובירי תשל"ו/נ"ו, חלק ב' שבועות, עמ' רמח–רנו).

²³³ דימוי לדורות ראשונים, שהיו צנועים בהלכותיהם, גדרו גדרות וסייגים, והיום נפרצו כולם.

²³⁴ אנשים ריקים ופוחזים.

²³⁵ בשיעורים הם לומדים להכניס אורחים, אבל אינם ראויים מזרע ישורון (בבית הבא). ב'פרקי בנים: יורה חטאים' מבואר: "ומרחמים על החתול ועל הכלב לרחצן במים חמים ולנקותן ולהאכילם מאכלים טובים ולהציע תחתם, וגומלי חסדים עם הזרים" (גיאת תשע"ט, עמ' 204).

²³⁶ פורשים מעשות טוב.

²³⁷ ללא חומה, כדברי זכריה (ב,ח) על לעתיד לבוא: "פרוזות תשב ירושלם מרב אדם ובהמה בתוכה".

²³⁸ קיווייתי וציפיתי.

²³⁹ כנראה פקיד כלשהו. בנדפס 'דבר לי שר'.

²⁴⁰ הבטחות שווא. ובגיליון כתב היד העיר על 'חסיל': "מין ארבה".

²⁴¹ כנראה פקיד בכיר הממונה על חלוקת העבודה והקרקעות.

²⁴² השוו בשיר 'שמעו אליי בני אוזל': "והועדים הסגנים אשר על קהל ממונים [...], אוכלים ומתעדרים בכל ממתקים ומשמנים".

	(וְאָמַר לוֹ): ²⁴³	
חַכְמָה חֲכָה אוֹמְרִים:	מִזְכִּיר עֲדִין לֹא בָּא	קלב.
שֵׁב פֹּה אוֹ שׁוּבָךְ מִחֵר	מִכְרַח אֶתָּה לְאַחֵר	
כִּי עוֹד יֵשׁ פֹּה חוֹקְרִים: ²⁴⁵	בְּאֵי פֶחַ לֶךְ ²⁴⁴ תִּבְחַר	קלג.
	(וְהוּא עוֹנֶה וְאָמַר): ²⁴⁶	
אִם עֲמָנוּ תִּתְחַשֵּׁב	הָאֵזֶן אֲדוֹן הַקֹּשֶׁב	
לְעֵבֶד אֲדַמַּת אֲפָרִים:	בָּאנוּ פֹּה לְהִתְיַשֵּׁב ²⁴⁷	קלד.
	(עוֹנֶה וְאָמַר לוֹ): ²⁴⁸	
הַלִּילָה גַם לְמִחֵר	הַפֶּל יִהְיֶה מְסֻדָּר	
תִּשְׁכִּימָה בְּשִׁחֲרִים: ²⁴⁹	וְאִם חִלְמַת יִפְתָּר	קלה.
עַד כִּי קִצּוֹ יִמִּיחֶם	מִרְרוּ אֶת תִּיִּיחֶם	
אֵין לָחֶם לְנֹעָרִים:	וּבֵית רִיקָם שְׁלָחֶם	קלו.
הַיּוֹם לְמִחֵר בִּקָּר	וּמִבְטִיחִים לָחֶם שֶׁקָּר	
בְּהִבְלֵי שְׂוֹא וּשְׁקָרִים:	הַבְטָחוֹת עַד אֵין חֶקֶר	קלז.
וְיִלְדֵיהֶם רָעִים	בְּכָל בִּקָּר הֵם ²⁵⁰ נִצָּבִים	
כִּילְדֵי נִצָּבִים:	בְּשִׁמְשׁ מְסַבְּבִים	קלח.
יּוֹשְׁבִים בְּאֶהֱלִים	הַתִּימָנִים הָעוֹלִים	
עַד אֲשֶׁר הֵם שְׂחָרִים:	בְּלִי בְּגָדִים וְכֵלִים	קלט.
כָּמוֹ נֹאדוֹת נְפוּחִים	בְּלִי מְקוֹמוֹת מְרֻנָּחִים	
לְדַבְּרֵי שְׂוֹא שׁוֹמְרִים:	עַל הַנְּעֻזִּים בְּטוֹחִים	קמ.
אֵין נֶחֱת לְבִגֵּי תִימָן	מִבְּאֵר שֹׁבַע עַד דָּן	
כִּי כֻלָּם מִצְטַעְרִים:	כִּי אֵין מִי לְהַעֲצִימָן ²⁵¹	קמא.
לְהִתְיַשֵּׁב בְּאֶדְמָה	תִּבְלַט ²⁵² יָדָם רָמָה	

²⁴³ הכתוב בסוגריים ליתא בנדפס; ובכתב היד תוקן 'עונה לו'.

²⁴⁴ אולי יש לקרוא 'לך'.

²⁴⁵ אין זה פשוט לבקש עבודה וקרקעות ומייד לקבלן, לפי שיש עוד בדיקות וחקירות.

²⁴⁶ הכתוב בסוגריים ליתא בנדפס; ובכתב היד תוקן 'והוא אימר לו'.

²⁴⁷ כך במהדורה ב, ולפנינו 'בהחישב'.

²⁴⁸ הכתוב בסוגריים ליתא בנדפס.

²⁴⁹ אם יצאת מאת הפקיד וחלמת שהעניין יסודר בבוקר, תקום בבוקר ותראה שלא קרה דבר.

²⁵⁰ בכתב היד ליתא 'הם'.

²⁵¹ לגדל מעלתם ולהרבותה.

מְזָכֹת נִפְסָדִים:	וּבְנֵי תִימָן בְּנִקְמָה ²⁵³
כִּי עוֹד הַיָּעַד לֹא בָּא	נָשִׁיב לָהֶם תְּשׁוּבָה ²⁵⁴
וּבִטְחוֹנוֹת ²⁵⁶ שִׁקְרִים:	וְהִיא הַבִּטְחָה ²⁵⁵ נִכְזָּבָה
וְהַפֵּל זְכִיּוֹתֵיהֶם	וְהִנֵּה זֶה לָהֶם
אֵין חֶלֶק לַתִּימָנִים:	מוֹרִים וְשׁוֹחֲטִים מֵהֶם
נִחְשָׁב לָהֶם כְּבַעַר ²⁵⁷ הַמוֹנִי	וְאִם הַשׁוֹחֵט תִּימָנִי
לְגִטִּין וְקְדוּשִׁים:	אֵינוֹ עוֹד נֶאֱמָנִי
לְהוֹרוֹת אֶסוּר וְהִתֵּר	וְאִם יַעֲשֶׂה הַכֹּשֶׁר
לְהֶאֱסֹף בְּנִשְׁמָרִים: ²⁵⁹	הוּא נִחְשָׁב כְּמוֹ עוֹבֵר ²⁵⁸
נִחְשָׁב עִמָּם לְסָקֵל	כּוֹכֵב תִּימָנִי נָפֵל
וְאֶפְלוּ הוּא רֹאשׁ חֲכָמִים:	וְדָאִי אֵין לוֹ מָזֵל
חֲמֻשָּׁה גְּרוּשׁ בְּמִסְפָּרָם ²⁶¹	קִמְזוּ. (אוֹמְרִים לָהֶם): ²⁶⁰
חֲדָשִׁיּוֹת וְתַקְצִיבִים:	בּוֹאוּ לְכַתֵּב שְׁמוֹתֵיכֶם
וּבָתִּים גַּם בְּהֶמָּה	כִּי לְמַחֵר יִהְיֶה לָכֶם
וְהַפֵּל דְּבָרִים בְּטָלִים:	נִתֵּן לָכֶם אֲדָמָה
שְׁמוֹ אוֹתְנוּ לְצַחֵק	מְכֻוֹנוֹת וְצִנּוּרוֹת מִיָּמָה ²⁶²
לֵאמֹר כִּי הִפֵּל מוֹכְנִים: ²⁶³	הַבִּיאוּ עֲצוֹת מֶרְחוּק
וּמִצְטַקִּים עָלֵינוּ	לְהִזְיֵל כֶּסֶף לְבָלִי חֵק
כִּימִי עֹמֵר סוּפְרִים: ²⁶⁴	קֵנ. הֵלְכֵנוּ בְּתַמּוּתֵנוּ
	כָּל יוֹם בְּחֶשְׁבוֹנֵנוּ

²⁵² לפנינו 'תבלטח', אך ברור שצ"ל 'תבלט"ע', באתב"ש 'אשכנו'; ובמהדורה ב מפורש: 'האשכנזים'.

²⁵³ נוקמים בבני תימן.

²⁵⁴ כך הם אומרים בינם לבין עצמם.

²⁵⁵ בכתב היד 'תשובה'.

²⁵⁶ בנדפס 'הם בטחונות'.

²⁵⁷ לפנינו 'בער'. ובכתב היד תוקן 'כבער'.

²⁵⁸ עובר על חוק.

²⁵⁹ להיאסר בבית הסוהר. ורימו למעשה שאירע לו שנאסר מ"ד ימים (ב' בניסן—ט"ו באייר), כפי שכתב בחיבוריו האחרים; ראו, למשל, ג'את תשע"ט, עמ' 224–225.

²⁶⁰ הכתוב בסוגריים ליתא בנדפס.

²⁶¹ נראה שעל הרישום היה עליהם לשלם כמה גרושים, ובתמורתו הובטחו להם תקציבים.

²⁶² משאבות וצינורות מים.

²⁶³ גרמו לנו לבזבז כסף על הרישום באמתלה שהכול כבר מוכן להם.

קנא.	כָּל טִיבוֹ דְּעֻבְדִּין	לְגַרְמִיהוּ עֻבְדִּין ²⁶⁵
	אוֹי לָהֶם מֵיוֹם הַדִּין	כִּי הִתְיַמְנִים נְדָחִים :
קנב.	הַשֵּׁיב גָּבֵר יָחִיד אֲנִי ²⁶⁶	כַּמָּה מַצְטַעַר אֲנִי
	בְּעַד כָּל יְהוּדֵי תִימְנִי	שׁוֹתָה אֲנִי מִי הַמָּרִים : ²⁶⁷
קנג.	כַּמַּעַט כְּלָתָה רוּחִי	הַקִּדְשָׁתִי יָמִי וְכוּחִי
	וְלֹא מִצָּאתִי מְנוּחִי	לֹא לִילּוֹת וְלֹא יָמִים :
קנד.	הֵם חוֹשְׁבִים וְאוֹמְרִים ²⁶⁸	מֶה צָרָךְ בְּתִימְנִים
	בְּנֵי מִסְכִּיב גְּדוּדִים ²⁶⁹	טוֹרְפִים כְּנֻמְרִים :
קנה.	וַיֵּנֶס מִתִּימָן יָפוֹ	לְהַכּוֹת יָרֵךְ בְּכַפּוֹ ²⁷⁰
	לְשֵׁא חֲבָל בַּכְתָּפוֹ ²⁷¹	וּלְבַקֵּשׁ לוֹ עוֹזָרִים :
קנו.	שָׁמְעוּ אַחֵי וְעַמִּי	מִי יוֹדֵעַ בְּשִׁבִּיל מִי
	וּמַדּוּעַ תִּימְנִי	וְאֵין לוֹ רֹאשׁ לְהָרִים :
קנז.	הֵישׁ רוּעָה מֵאֲבָד צֶאֱן ²⁷²	זֶה נֶאֱבָד וְזֶה אֶסוֹן
	לְהַכְנִיס ²⁷³ אֵין רְצוֹן	כָּל שָׂכָן תָּן מַחֲזִירִים : ²⁷⁴
קנח.	הֲלֹא אִם אֲנַחְנוּ חַלְשִׁים	וְאַתֶּם עֲזִים וְקָשִׁים
	אֲנַחְנוּ בְּדַת נַפְרָשִׁים ²⁷⁵	וְזֶה וְזֶה הֵם עֵיקָרִים : ²⁷⁶
קנט.	אַלֶּה בָּאִים בְּרָמָה ²⁷⁷	וְאַלֶּה הוֹגֵי תוֹרָה
	וּבִנְיָה וְזֶה גְרָמָה ²⁷⁸	לְגַרֵּשׁ אֶת כָּל הַזָּרִים :
קס.	בְּתִימָן מַצְטַעְרִים מָאֵד	וּפָה דְּלוֹנוֹ מָאֹד

²⁶⁴ כימי ספירת העומר.

²⁶⁵ כל טובה שהם עושים, לעצמם עושים; והוער בכתב היד: "מאמר רשב"י על הרומאים".

²⁶⁶ כתב על עצמו שאין עימו מי שדואג לבני תימן כמוהו.

²⁶⁷ סובל ומצטער בעבורו.

²⁶⁸ בנדפס 'הם כותבים וחושבים'.

²⁶⁹ מאוספים כגודר.

²⁷⁰ לספוק כף על ירך מצער.

²⁷¹ לקחת חבל בידו ולעבוד בסבלות, כנזכר לעיל (10).

²⁷² כלומר, היכן המנהיגים.

²⁷³ להכניס אותנו; ובמהדורה ב' לתת רשיון אין רצון'.

²⁷⁴ יתר על כן, גם אם יש רצון, דורשים ממון רב.

²⁷⁵ אנחנו נבדלים ומרוחקים מחמת שמירת הדת.

²⁷⁶ העיקר בעיניהם – יד רמה ועזות, ובעינינו – הדת.

²⁷⁷ נוהגים ביד רמה.

²⁷⁸ הניגודים הנזכרים גרמו להם.

בַּחֶסֶד כָּל יְעוֹד	וְאִין אַח מְשִׁיב אֲמָרִים: ²⁷⁹
קסא. אֲשֶׁרִי עֵין יוֹדִיעֵנִי	לָמָּה שְׁנֹאוֹי הִתִּימְנִי
קסב. אִם מִזֶּל רַע מְשָׁמִים	ה' מִשְׁפִּיל וּמָרִים:
קסג. הִתִּימְנִי בֵּין תוֹרָה	לָמָּה תֵּשֵׁב בְּנִתִּים
קסד. מִי־יֹדֵעַ בְּשִׁבְלִי מָה	וְאִין לָךְ לִשְׁכֹּן בֵּין הָרִים:
קסה. דְּרָשְׁנוּ בָּא פֶחַ	נֶחֱשֶׁב ²⁸⁰ כְּמוֹ בֵּן אִשָּׁה זָרָה
קסו. נִתְּנוּ תַּקְצִיב חֲדָשִׁים	רְאוּי לְכַסֵּאָם יָרִים:
קסז. וְאֲנִי דָל בְּצַעֲרִים	הֲרַעַשׁ הִמָּהוּמָה
קסח. נִפְלֵתִי מִגַּג רְחוֹק	בֵּין אֲחֵיהֶם כְּנָכְרִים:
קסט. בְּאִין זְכוּת וְאִין חֶק	אוּלֵי תַּחֲהִי מִשְׁלוֹחַ
קע. צַעֲקָתִי וְאִין שׁוֹמֵעַ	לְתִימְנִי בֵּין חֲבָרִים: ²⁸²
קעא. שְׁמַעוּנִי אַחִי וְעַמִּי ²⁸⁸	מִקְצוֹעַ לְכָל חֲבָרִים
	לְדָל שֶׁלָּהֶם מִתְמַכִּים: ²⁸³
	יֵשׁ לִי כְּמָה סְפָרִים
	וְאִין לִי אַחִים עוֹזְרִים:
	לְטִיט הִזְנוּ בּוֹר עֲמָק
	וְאִין עָלֵי מִפְקָחִים: ²⁸⁵
	בְּאִין עֲזָרָה וּתְמִיכָה
	וּבְאֵתִי בְּמִשְׁמוֹרִים: ²⁸⁶
	כְּאָדָם בְּיָם טוֹבֵעַ
	בִּסְהַר ²⁸⁷ מִצּוֹת וּמְרוֹרִים:
	יִשְׁמָרְכֶם (מִמְרוּמִים) [מְמִרוּמִי]

²⁷⁹ אין מי ששייב על מה עוללו כך לתימנים, כמפורש בסמוך.

²⁸⁰ בכתב היד נוסף 'להם'.

²⁸¹ בנדפס 'אין'.

²⁸² לא נענו לדרישתנו לבא כוח תימני שייצג אותנו; ובלשון דומה במהדורה ב: "לתימנים אין זכות, לבחור ציר לסוכנות [...] לתימני אין לפתוח לבוא בין חברים".

²⁸³ תומכים בעניייהם בלבד.

²⁸⁴ לפירוט חיבורי הרב ערוסי ראו בן־נח תשע"ח, עמ' 159–160.

²⁸⁵ שישגיוחיו עליי; ובמהדורה ב 'ואין לנו מרחמים'.

²⁸⁶ בגיליון כתב היד 'בית סוהר'.

²⁸⁷ בגיליון כתב היד הוער לתקן 'בערב'. אולם המכוון למאסרו בליל פסח. בשהותו בחג זה בבית הסוהר חיבר מעין 'הגדה של פסח' – פרודיה על צרותיו.

תַּעֲזֹרְרוּ שְׁנָאָה עַל מִי	לִהְיוֹת זֶה לְזֶה צוֹרְרִים:
קַעֲב. זְכִיתֶם אֲשֶׁרִיכֶם	לְבֹא אֶרֶץ אֲבוֹתֵיכֶם
וְהָלֹא לֹא זָכוּ כָכֶם	רֵאשׁוֹנִים דְּרֵאשׁוֹנִים:
קַעֲג. הִסִּירוּ אֱלֹהֵי הַנֶּכֶךְ	וְשִׁנְאָה וְקִנְיָאָה לֹא תִזְכָּר ²⁸⁹
כִּי דַת הָעִבְרִים נִכָּר	וַדַּאי אִם חֲבָרִים:
קַעֲד. לֹא יֹאמֶר זֶה דִּרְדְּעִי	וְזֶה לֹא סִפֵּר יוֹדְעִי ²⁹⁰
כִּי זֶה אָחִי וְזֶה רַעִי	כָּלֵל יִשְׂרָאֵל חֲבָרִים:
קַעֲה. וְאִם יִתְפַּלֵּל שְׂאֵמִי ²⁹¹	וְאִם יִתְפַּלֵּל בְּלִדִי
הֲלֹא חָפֵל הוּא יְהוּדִי	לֹא לֵאלֹהִים אֲחֵרִים:
קַעֲו. הֲלֹא הִבְאִשְׁתֶּם אֶת רִיחֲנוּ	בְּעֵינֵי אֲשַׁכְנֹז אֲחִינוּ
וּסְפָרְדִּים מְאֻסִּינוּ	וַיִּחְשְׁבוּנוּ כְּנִכְרִים:
קַעֲז. וַיַּחְבֵּל עֲלֵיכֶם	אִיָּה וְאִיפָה דַעְתְּכֶם
וְלָמָּה תִּבְאִישׁוּ אֲחֵיכֶם	זֶה בְּקִלּוֹן זֶה מִתְכַּבְּדִים:
קַעֲח. הַתִּימָנִים בְּעֶצְמָם	הֵם מְקִילִים כְּבוֹדָם
שְׁנָאָה צְרוּרָה בְּשִׁמְלָתָם	וְעַל כִּתְפָם סוֹבְלִים:
קַעֲט. וְדִי לָנוּ לְהִתְפַּלֵּל	לֹא שֵׁם שְׁמִים לְחַלֵּל
וְלֹא בְּמַתַּת שְׁקָר נִתְהוֹלֵל ²⁹²	וַיִּחְשְׁבוּנוּ כְּנִעָרִים:
קַפ. חֲסִרֵי דַעַת קָמוּ	עֵינִים עַל אֲחִים רָמוּ
חֶלֶק לָכֶם ²⁹³ יֹאשְׁמוּ	וְנִחְשְׁבוּ כִּי־יִרִים:
קַפֵּא. הֲלֹא תִרְאוּ אֲחִינוּ ²⁹⁴	אֲשֶׁר נִקְבְּצוּ לְאַרְצָנוּ
(אִין) [אִיד] יִרְה מְדַבְּרִים [בְּנוֹן]	וְאֲשַׁמַּת אֲחֵיהֶם מִסְתִּירִים:
קַפֵּב. אִם תִּרְעֵי יִשְׂרָאֵל תָּשׁוּב	כִּי יִצָּר רַע כְּזָבוּב ²⁹⁵
הֲלֹא יֹאמְרוּ כִּי יֵשׁ עֲרוּב	לְהוֹצִיא פִסּוּל בְּמַתִּים: ²⁹⁶

²⁸⁸ מכאן ואילך מוכיח המחבר את בני עדתו אנשי 'דור דעה', הכופרים בקבלה ובווהר.

²⁸⁹ כמו 'תִּזְכָּר', ושינה בדוחק החרוז.

²⁹⁰ אינו יודע ספר.

²⁹¹ הרב ערוסי עצמו התפלל בנוסח שאמי, כמו שעולה במפורש מסדר התפילה שהזכיר בחיבוריו: גִּיאֵת תִּשְׁעִי"ט, ע"מ' 228–230, 232–235; רצהבי תשנ"ד, ע"מ' תו–תט.

²⁹² נשתבח (על דרך משלי כה, יד).

²⁹³ היה להם לב חלק (על דרך הושע י, ב).

²⁹⁴ מבני ספרד ואשכנז.

²⁹⁵ ברכות דף סא, א: "אמר רב, יצר הרע דומה לזבוב ויושב בין שני מפתחי הלב, שנאמר זבובי מות יבאיש יביע שמן רוקח [קהלת י, א], ושמואל אמר כמין חטה".

הַתְּכַבְּסוּ הַטְּהָרוּ	הַשְׁמְרוּ הַזְהָרוּ	קפג.
לַהֲיוֹת בְּנִים נְכָשִׁים :	וְלֵב הָאָדָם הַסִּירוּ	
אֲנִי עֹפֵר רַגְלֵיכֶם	וְאֲנִי הַקֵּל עַבְדְּכֶם	קפד.
וְתַהֲיוּ בְּנִים נְכַתְרִים :	אֶל תַּפְחִיתוֹ כְּבוֹדְכֶם	
כִּי אֵיךְ אֵין בְּסֻכִּי טַעְמָא	כִּי נִשְׁאַרְתִּי שׁוֹמֵמָה	קפה.
וְאֵיךְ כָּלֶם הֵם בְּעָרִים: ²⁹⁸	וְאֵף לֹא בְּדֶרֶךְ חֻמָּה ²⁹⁷	
וּשְׂאוּ נָא אֶת חֲטָאתִי	עֲתָה שְׁמַעוּ נָא עֲצָתִי	קפו.
הַרְבִּיתִי עָלֵיכֶם דְּבָרִים :	כִּי אֲנִי שְׁמַתִּי דְּבָרְתִּי	
אֲנִי מִבְּקֵשׁ מִכֶּם מַחִילָה	וְאַחִי עֲדָה סְגוּלָה ²⁹⁹	קפז.
וְאֲנִי דָל לְכָל דָּלִים :	עַבְדְּכֶם רוּחוֹ נִכְשָׁלָה	
אֵיךְ אוֹכַל הוֹכִיחְכֶם	אֲנִי קֶטֶן מִכָּלֶם	קפח.
הוּא אֶת לְבָבְכֶם ³⁰⁰ יִשְׁלִים :	אָבֵל הָאֵל מִלְּכָם	
רְאִינוּ קְדֻמָּה וְיִמָּה	וְדִי מָה שֶׁהָיָה שָׁמָּה	קפט.
בֵּין אֲשַׁכְנְזִים וּסְפָרָדִים :	הֵינֵנוּ בּוֹז וּכְלָמָה	
אֶת עֲצֻמְכֶם לְהַפְלִיג	וּמָה לָכֶם לְהַלְעִיג	קצ.
אֲשֶׁר גָּבְלוּ רִאשׁוֹנִים :	הֵלֹא כָתוּב לֹא תִסִּיג	
וְהַרְשִׁב־י אֲדוֹנֵינוּ	הֵן הָרַמְבַּ"ם רָבְנוּ	קצא.
מִי זֶה יָדוּ יָרִים :	וְהָאָר"י עֲטָרָת ³⁰¹ רִאשֵׁנוּ	
וְדַבְרִי ³⁰² אֱלֹהִים חַיִּים	הֵם צְדִיקִים נְקִיִּים	קצב.
אֵיךְ בְּפָרֶם עוֹקְרִים: ³⁰³	וְאֵם אֲתֶם תּוֹרְנִיִּים	
נִזְהָר בְּזֶהָר וּבַחֲיִי	עַבְדְּךָ לִית בִּיה מְהֵאֲרִי ³⁰⁴	קצג.
וּשְׂאֵר כָּל הַסְּפָרִים :	הַיּוֹיֹת דְּרַבָּא וְאַבְיִי	
זֹאת מִקְדָּם קְדַמְתָּה	הִתְיָתָה אִם בְּאַתָּה	קצד.

²⁹⁶ בני הקהילות האחרות יאשימו את התימנים ב'עירוב' כלשהו, שיגרום להם להטיל דופי במתים.

²⁹⁷ שבת דף פט, ב. אין בוקנים טעם ואין בצעירים חוכמה.

²⁹⁸ טיפשים. בנדפס ובמהדורה ב'בוֹעֲרִים'.

²⁹⁹ אנשי 'דור דעה'.

³⁰⁰ בנדפס 'לבבכם'.

³⁰¹ בנדפס 'נזר'.

³⁰² בנדפס 'דברי'.

³⁰³ איך בעולם התורה, המשול לחרם, הם עוקרים חלק מן הגפנים (ספרי הזוהר והקבלה).

³⁰⁴ אין בו מזה. המחבר מעיד על עצמו שאינו מן המרימים ידם על דברי הקדמונים.

כְּתָבוּ זֹאת בְּסִפְרֵיכֶם:	כִּי עֲטָרָה נִשְׁחָתָה
וּפִי מִדְּבַשׁ יַעֲרֹב	אֲנִי קָטָן מְאֹד ³⁰⁵
לַחֲקֹק אוֹתָם בְּסִפְרֵיכֶם:	כָּל נְבוֹן דְּבָרֵי יֵאָהֵב
וּלְשׁוֹנִי בּוֹקֶעַת רוּמָה ³⁰⁶	כְּתוּלַעַת בְּאֲדָמָה
וְאֲנִי אֵין לִי זוֹכְרִים:	הוֹגָה בְּתוֹרָה תְּמִימָה
וְכָל בּוֹזֵה ³⁰⁷ לִי בַמַּחִילָה ³⁰⁸	שִׁפְתֵי בְּרוּר מְלִלָה
(גדל) [יגדל] קִרְנָם וְיָרִים:	מִכָּל עֵדָה סְגוּלָה
לְזַרַע אָמָה אֶהְיֶה	הָאֵל יַחֲזִיר בְּתִשׁוּבָה
בְּהוֹד גַּם בְּהִדְרִים:	יִהְיֶה לְאֵלַי רִכְבָּה
וְיֵשׁ רַבְּנֵי תִימָן נְעֻלְבִּים	שִׁמְעוּ ³⁰⁹ כִּי הֵם פֹּה נְעֻזִּים
וְיֵשׁ שְׁהוּא יוֹשֵׁב אֶהְלִים:	הֵם בְּרַחוּב מִסְתוּבָּכִים ³¹⁰
בְּשֵׁנַת תַּרְפ"ג וְאֲנִי נִדְאָב	אֲנִי בְּאִתִּי בְּחֻדָּשׁ אָב
וְכָאֵן כְּנַחֲשֶׁת וְסִיגִים:	הֵייתִי שֵׁם כְּמוֹ זֶהָב ³¹¹
מִצֵּת בּוֹאֵי אֶל צִיּוֹן	הֵייתִי בְּחֶרֶפָה וּבִזְיוֹן
וְכָל אֶחָד עֵינָיו יַעֲלִים:	בְּרָעַב וְחֶסֶר נִקְיוֹן
בְּאֵין מְלָאכָה וּמִקְצוֹעַ	אֲנִי זָקֵן גַּם פְּרוּעַ
כִּי אֵין לִי אֲחִים ³¹² וְרָעִים:	וְהֵן אֲנִי יָדוּעַ
עָלוּב לֹא יִמְלָטוּ	יָתוּם לֹא יִשְׁפֹּטוּ
אוֹהֲבֵי בָצַע וּמַחֲרִים:	וְלִדְל עוֹד יִמְעִיטוּ
קוֹדֵם בּוֹאֵי ³¹³ הָלָם	אֲנִי רָאִיתִי בְּחָלוֹם
לִידַע פְּתוּרֹן דְּבָרִים:	אֲנִי נִשְׁאַרְתִּי אֶשֶׁם ³¹⁴
קִרְנֵיהֶם מְגִדְעִים	אֲנִי רָאִיתִי שְׁוֹרִים
וּמִקְבָּלִים יְסוּרִים:	נִסְחָבִים בְּחֻבָּלִים

³⁰⁵ לפנינו 'מאווב', ובכתב היד נוסף בעט כחול סימן שאלה.

³⁰⁶ בוקעת ועולה למעלה, לפי שאני עוסק בדברי תורה הרמים.

³⁰⁷ בנדפס 'בוזי'.

³⁰⁸ בפי בני תימן שגור הביטוי 'במחיל' (רצהבי תשל"ח, עמ' 154), וכאן שינה בדיוק החרוז.

³⁰⁹ לשון ציווי, כהמשך לפניית המחבר לקוראים לעיל (קצד): "כתבו זאת בספרים".

³¹⁰ בנדפס 'מסבבים'.

³¹¹ כך במהדורה ב. בכתב היד 'כמו זר', ובנדפס 'כמו זרה'.

³¹² בכתב היד נוסף בסוגריים עגולים: '(עוזרים)'.

³¹³ בנדפס 'עד הלום'.

³¹⁴ אשתומם.

מְכַבְּדִים בְּהָדָרִים	וּזְאֵכִים וְשׁוּעָלִים	רו.
דְּשָׁנִים וְרַעְנָנִים:	וְקִרְנֵיהֶם גְּדוֹלִים	
נִזְרָקִים בְּרַחֲבוֹת	וְעִשְׂשִׁיזוֹת נִכְבוֹת ³¹⁵	רז.
תְּלוּיִים בְּאֹיָרִים:	וְסָלִים לֹא חֲשׁוּבוֹת	
בְּרֹאוֹתֵי עוֹלָם הַפּוֹף ³¹⁶	פֶּתֶרֶן חֲלוּמֵי הוּא עָרוּף	רח.
וְכָבוֹד רַב לְנִבְזִים:	כִּי שָׁמֶן טוֹב הוּא שְׁפוֹף ³¹⁷	
תּוֹף קָרָשִׁים אֵין בְּרִיחַ ³¹⁸	וּלְמִי אֲנַחְנוּ נִטְרִיחַ	רט.
אֲשֶׁר הוּא עוֹזֵר דְּלִים:	מִהֲרָה יָבֵא מְשִׁיחַ	
וְאֲזִנִּי עוֹד שׁוֹמְעִים	אֲנִי קִבַּלְתִּי נִגְעִים	רי.
מֵאֲנָשִׁים סָקְלִים:	וְלִבִּי כָלוּ קָרְעִים	
הַלְבִּין אֶת פְּנֵי וְהַכְלִים	הִנֵּה בְּמַחְגֵּה עוֹלָם	ריא.
וְשֵׁם עֲלִילוֹת דְּבָרִים:	דְּבָרִים בְּדָה בְּמָלִים	
עַת יִהְיֶה קָלָל אֶת נְוֹתֵי ³¹⁹	מְנוּחַ שֵׁם לֹא מִצְאָתִי	ריב.
יֵאכְדוּ לְדוֹר דּוֹרִים:	וְעָבַד פֶּשְׁחוֹר ³²⁰ לְעַמִּיתִי	
וַיִּכְלֶה בָּם אֶת חֲצִיו	יַעֲבִיר מִכֶּרֶם קוֹצִיו ³²¹	ריג.
וַיַּגְדֵּל הַשְּׁתִּילִים: ³²²	וַיַּגְדֵּר אֶת פְּרָצָיו	
זָרִים אֲשֶׁר בָּקָשׁוּ לְנַפְשִׁי	רַבּוּ מִשְׁעָרוֹת רֹאשִׁי	ריד.
שְׁתִּיתִי מִי הַמָּרִים:	מְרוֹרוֹת פְּתָנִים ³²³ מִצְאָתִי בְּדַבְּשִׁי	
יַחֲיֵשׁ יִקְנֶא לְשִׁמּוֹ	וְהָאֵל מִשְׁמִי מְרוֹמוֹ	רטו.
וַיִּקְבֹּץ הַפְּזוּרִים: ³²⁴	יִגְאָל עֲדָתוֹ וְעַמּוֹ	
וַיִּיטִיבָהּ הָאֲחֵרִית	וַיִּזְכֹּר זְכוֹת הַבְּרִית	רטז.
בְּזִכּוֹת עֲשָׂרַת דְּבָרִים:	לְקַבֵּץ פְּלִטַת שְׂאֵרֵית	
לְעֵינִי כָל הַמוֹנִי	בְּעַת נִגְלָה בְּסִינִי	ריז.

³¹⁵ מְנוּרוֹת נֶפֶט כְּבוֹיּוֹת. כְּלוּמָר, אֱלֹהֵי שְׁהִיָּה נֶרֶם מֵאִיר, עֵתָהּ הֵם כְּבוֹיִים.

³¹⁶ כְּאִמּוֹר בְּבֵית הַקּוֹדֶם: הַסָּלִים שְׁאִינָם חֲשׁוּבִים וּמוֹשֻׁלְכִים עַל הַקֶּרֶקֶע, תְּלוּיִים עֵתָהּ בְּאוֹוִיר.

³¹⁷ דִּמְיוֹ לִירָאִים וּלְמַהוּגָנִים, שְׁכָבֵר אִינֶם נִחְשָׁבִים.

³¹⁸ דִּמְיוֹ לְמַצֵּב שְׁאִינוֹ יַעֲיֵב.

³¹⁹ אֶת אֲשֵׁתִי.

³²⁰ פֶּשְׁחוֹר הַכֶּהֵן שְׁהִיכָה אֶת יִרְמְיָהּ (פֶּרֶק כ.).

³²¹ ה' יַעֲנִישׁ אֶת הָרֶשָׁעִים, עַל דֶּרֶךְ כְּבָא מִצִּיעָא דָּף פֶּג, ב.

³²² כֵּךְ בְּמַהדוּרָה ב, וּלְפָנֵינוּ 'הַשְּׁתוּלִים'.

³²³ אֶרֶס נִחְשִׁים.

³²⁴ בְּנִדְפָס 'כָּל פְּזוּרִים'.

חלצתיך מַזְרִים:	אָמַר אֲנִי ה'
זולת שׁוֹכֵן גְבוּהִים	לֹא ³²⁵ יִהְיֶה לָךְ אֱלֹהִים
כִּי אֵין עֲמוֹ אֲחֵרִים:	נִשְׁאָרוּ כָּל־מִמֶּהֱם
בְּשִׁבִּיל מָמוֹן וְעֶשֶׂר	וְלֹא תִשָּׁבַע לִשְׁקָר
בְּעֵינֵי הָאֱלֹהִים:	וְנִפְשֶׁךָ מֵאֵד תִּיקַר
כִּי זָהוּ עֵיקַר הַדָּת	שְׁמוֹר תִּשְׁמֹר הַשְּׁבֹת
בְּאַרְץ לֹא ³²⁶ סְדָרִים:	מִחֻלָּה מוֹת יוֹמָת
וְקָבֵל מוֹסְרִים	כִּבְד הוֹרִים וּמוֹרִים
וְתִאָרֶכֶה יָמִים:	שְׁמֹר דְּבָרֶיךָ הַיִּשְׁרִים
אֵל נָא תְהִי בְּסוֹדִם	וְעַם שׁוֹפְכֵי הַדָּם
וּבְכָל דְּבָרֶיךָ סוֹפְרִים:	בְּמִצְוֹתֶיךָ תְהִי נִשְׁלָם
לְבָד לִזְרֹא לֹא יִפְנֶה	לֹא תִנָּאֵף וְלֹא תִזְנֶה
וְהַדְּבָרִים נִחְקָרִים:	כִּי עַז פָּנִים יִשְׁתַּנֶּה ³²⁸
הַזֶּהָר מִלֵּא תִגָּב	בְּלִבְךָ רָע לֹא תַחֲשֹב
לָךְ בּוֹרוֹת נִשְׁבָּרִים:	וְעַם זָרִים לֹא תַחֲצֹב
לַעֲנוֹת שׁוֹא וְקִזְבִּי ³²⁹	הַזֶּהָר מִכָּל נֶעֱלָב
בְּעֶזְרֵךְ הַסּוֹרְרִים:	כִּי בֵית הַמִּקְדָּשׁ נִחְרַב
וְלֹא תִרְאֶה יְגוֹן	וְלֹא תַחֲמַד כָּל הַזֶּן
וּשְׁמֹר תִּרְיֵג כְּתוּבִים:	יִרְא צוּר דֶּר מְעוֹן ³³⁰
אֲנִי אֲבָרְכֶם הָעֲנִי	תִּמּוֹ דְּבָרֶיךָ
וְשִׁבְטֵי שְׂבָט לְוִיִּם:	כֵּן מִשָּׁה הוּא אֲדוֹנִי
כְּתִבְתִּי בִימֵי חִרְפִּי ³³²	נִשְׁלָמוּ כָּל ³³¹ דְּבָרֶיךָ פִּי
וְכִתְבֶם לְדוֹר דוֹרִים:	שְׁמַע אֶת קוֹל צַפְצוּפִי

³²⁵ בכתב היד 'ולא'.

³²⁶ בכתב היד 'אין'.

³²⁷ על דרך איוב י, כב; והמכוון למצב הרוחני בארץ ישראל.

³²⁸ על דרך קהלת ח, א: "ועוז פניו ישונה". והעוסק בזנות ובניאוף מעיז פנים, כלשון משלי ז, יג: "העזה פניה".

³²⁹ היוזהר מלענות דבר שוא וכזב לאדם נעלב, הנראה כפשוט.

³³⁰ הקב"ה.

³³¹ כל – בכתב היד ליתא.

³³² לכאורה בימי נעוריי, על דרך איוב כט, ד. אולם מאחר שהרב ערוסי עלה ארצה בהיותו בן ארבעים וחמש שנים, נראה אפוא שכוונתו לכך שהדברים נכתבו לפני שנים רבות.

[בכתב היד נוסף:]

השם ברוך הוא יזכנו, לראות בביאת משיחנו, בחיינו ובימינו, יבנה בית מקדשנו. אמן כן יהי רצון.

תם ונשלם ביום רביעי שלשה לחודש כסלו שנת ת"ש לפ"ק [30.12.1940], שבח לאל בורא עולם. נכתב זה הספר ע"י חזמ"ק בן (יפע"ת) [יפח"ת] יזכ"י³³³ ס"ט [=סיין טין]. מספר כ"י [=כתב יד] נעתק, ספר מטושטש שנכתב בעפרון בשנת תרצ"ו [1936].³³⁴ ולכן אם נמצא בו טעויות או שגיאות או חלופי תיבות או אותיות, יתקנו, ועליו תב"ט [=תבוא ברכת טוב].³³⁵

נספח

הרב אברהם ערוסי כמעט ולא עסק בכתביו באנשי 'דור דעה' ובשיטתם, ואף לא התייחס בזלזול ובביקורת לרבניהם ולמנהיגיהם. נראה שהעסיקוהו עניינים אחרים של זלזול בתורה ובמצוותיה, במוסר בדרך ארץ, קשיי פרנסה, בעיות אישיות ומשפחתיות ועוד. מאחר שבאזהרות 'יגר שהדותא' הוא מתייחס לאנשי 'דור דעה' בארץ ישראל כמחזיקים במחלוקת ומבאשים את ריח בני תימן בעיני הספרדים והאשכנזים, ראיתי לנכון לפרסם את המכתב מאוסף משפחת עראקי, שהרב ערוסי כתב בכ"ו באלול ה'תרצ"ד (6.9.1934) בעבור יהודה שרפי. נראה שהמכתב נכתב לאחר שנתפרסמה עדות בשם שרפי נגד הרב יחיא קאפח מנהיג תנועת 'דור דעה', ובמכתב זה מצהיר שרפי שהעדות "נתפרסמה לא כמו שדברתי". לדבריו, שמע על אנשי 'דור דעה' שבצנעא, שהם מעט מזער, אך הוא עצמו לא הגיע לצנעא ולא ראה את הדברים בעיניו ואף לא נפגש עם הרב יחיא קאפח. לכן, לדבריו, אין לדבר נגד הרב יחיא קאפח המפורסם בגדולתו בתורה ואין לזלזל בכבודו. אומנם גם הרב ערוסי חתום על המכתב, אך לא צוין במפורש שהוא מסכים לדברי שרפי, שכן הוא עצמו הכיר את הרב יחיא קאפח, וידועה ביקורתו על אנשי 'דור דעה'. נראה, אפוא, שאין הוא אלא מאשר את חתימתו של שרפי, ולכן הקדים את המשפט "על אשורי עדותו וחתימתו של הנז"ל".

³³³ באתב"ש: סעיד בן מוסא מעלים. על הטעות במילה יפע"ת ראו לעיל, הערה 55.

³³⁴ המילים "שנכתב בעפרון בשנת תרצ"ו" נכתבו כהערה בתחתית העמוד.

³³⁵ בכתב היד נוסף כאן בכתובה אחרת: "ונכתב לה' הנ"ל".

[נוסח המכתב]

אני הח"מ [=החתום מטה] מאשר את עדותי זאת, כי אני כשהייתי לפני שלשים שנה³³⁶ בארץ התימן בעיר אלשרף,³³⁷ הייתי שומע מפי אנשים סוחרים לעיר הבירה צנעא, ששם נמצאו כת אנשים מעט מזער, שאינה לומדת בזהר, מפני שבא אצלם חכם מעיה"ק [=מעיר הקודש] צפת, והיה מכונה בשם אהרן הלוי,³³⁸ והיה מוחה על מי שהיה לומד בזהר. וזה היה קרוב לחמשים שנה.³³⁹ ולא נטו אחריי וזלתי מעט מזער במסתר. ולבסוף הוגד לכולם שהוא ערל ש"ט [=שחיק טמא], ולא יכונה בשם ישראל.³⁴⁰

והאנשים ששמעתי מהם כבר הלכו לב"ע [=לבית עולמם], ואני בעצמי לא הגעתי לעיר צנעא עד עתה, כ"ש וק"ו [=כל שכן וקל וחומר] להכיר פני הרב מ"ו [=מורנו ורבנו] יחיא אלקאפח ז"ל. והעדות שנתפרסמה לא כמו שדברתי,³⁴¹ דהאדם עתיד ליתן את הדין. ולא שמענו אלו העניינים בפרסום, וזלתי אחרי פטירת מוהר"ר חיים קרח זיע"א.³⁴²

אבל הרה"ג מ"ו יחיא אלקאפח היה ר"מ וב"ד [=ראש מתיבתא ובית דין] על כל גלילות התימן מימי קדם, מזמן מ"ו סלי[מאן] אלקארה,³⁴³ ומ"ו סלי[מאן] צאלח,³⁴⁴ ומ"ו אב[רהם] צאלח,³⁴⁵ ומ"ו יוסף מנזלי.³⁴⁶ והיה שמעו הולך בכל המדינות לטובה. ומי שמע כזאת לדבר אחרי קדושים הלכו לב"ע. ולא העדתי בזה אלא

³³⁶ בשנת תרס"ד לערך (1903–1904).

³³⁷ "נפה מצפון מערב לצנעא – מרכז תימן". ראו גברא תשס"ה, ב, עמ' 580, ערך 'שראף (שרף)'.
³³⁸ כוונתו ליוסף הלוי. ראו קאפח י' תשי"ח, עמ' רפא, הערה 219.

³³⁹ שנת תרמ"ד לערך (1883–1884). למעשה יוסף הלוי ביקר בתימן בשנת 1869–1870 (תרכ"ט–תר"ל), כחמש עשרה שנה קודם לכן.

³⁴⁰ לא דק הכותב, לפי שלא היה פקפוק ביהדותו של יוסף הלוי, אלא דווקא בגלאזור, שבא לתימן לאחר יוסף הלוי, ומאחר שלא גילה יהדותו גם לא לחבריו הטובים – חשדוהו. ראו אמונת ה' תרצ"ח, עמ' ב; גויטיין תש"ה; קאפח י' תשי"ח, עמ' רפא, הערה 220.

³⁴¹ נראה שפורסמה עדות מזלזלת בשמו כנגד הרב יחיא קאפח, וכעת בא להזימה.

³⁴² הרב חיים בן הרב יוסף קורח. צנעא (תקפ"ד–תרע"ד). ראו גברא תשס"א/ג, א, עמ' 558–559, ערך 'קורח', חיים בן יוסף בן שלום.

³⁴³ הרב סלימאן (שלמה) בן הרב יוסף אלקארה. צנעא (תקס"ד–תרמ"ט). ראו גברא תשס"א/ג, א, עמ' 552–553.

³⁴⁴ הרב סלימאן (שלמה) בן הרב סאלם (שלום) צאלח. צנעא (תקפ"ב–תרס"ב). שם, עמ' 505.

³⁴⁵ הרב אברהם בן הרב צאלח צאלח. צנעא (תקפ"ה או תקצ"ג–תרס"ה). שם, עמ' 494–495.

³⁴⁶ הרב יוסף בן דוד מנזלי. צנעא (תקס"ד–תרנ"ט). שם, עמ' 330.

להוציא מלבן [של] החושדים ברב, שלא לזלזל בכבודו, שהרי כ[תיב] והמטים עקלקלותם ייאפ"ה [=יוליכם ה' את פועלי האון] שלום על ישראל [תהלים קכה,ה]. הצ[עיר] יאודה תימני שרפי יום ה' כ"ו לחדש אלול ה'תרצ"ד גם אני לא אחשוך קולמוסי מלחתום על אשורי עדותו וחתימתו של הנז"ל. נאם הצב"י אברהם בכמהר"ר משה הלוי אלערוסי מעי"ת מחוית יע"א

ביבליוגרפיה

שמעון אביזמר (שאער), אבק ומאבק. חמ"ד אילת אטינגר ופליטאל גיאת, מקינות החורבן של משוררי ימי הביניים לקינות עולי תימן בארץ ישראל. תהודה 27, עמ' 148–158 אמונת ה'. ירושלים אברהם אריה, אהל יוסף. באר יעקב אהרן בן־דוד, בית האבן: הליכות יהודי צפון תימן. קריית־עקרון אליעזר בן־יהודה, מלון הלשון העברית (=מלון בן־יהודה). חלקים א–טז. ירושלים אדם בן־נון, זיכרון להולכים: מארי עזרי בן מארי חיים צאלח (צדוק) זצ"ל. [בני ברק] --, שני פולמוסים דקדוקיים בעיר רדאע. בתוך: שלום פנחס־כהן ודורון יעקב (עורכים), דברי שלום ואמת: קובץ מאמרים לזכרו של ר' שלום ב"ר יוסף כהן ז"ל, עמ' 167–217. קריית אונו --, שלושה רעיונות יצירתיים במשנתו של הרב אברהם ערוסי. תהודה 33, עמ' 156–181 דני בר־מעוז, האמת הנעדרת: שארית הפליטה בתימן, 1962–2017. רחובות יוחנן ברויאר, העברית בתלמוד הבבלי לפי כתבי היד של מסכת פסחים. ירושלים יוסף בשארי, צביי לצבי: תולדות משפחת בשארי ויהודי נגד אלמלאחי ויומן חייהם של צביה ויוסף בשארי. ערך: אמןון שלומיאכלופי. חמ"ד משה גברא, רבי שלום רדאעי וחיבוריו: תאניה ואניה, האסיף ומערכי לב. בני ברק --, אנציקלופדיה לחכמי תימן, חלקים א–ב. בני ברק	אביזמר תשס"א אטינגר וגיאית תשע"א אמונת ה' תרצ"ח אריה תשל"ג בן־דוד תשס"ח בן־יהודה תש"ם בן־נון תשע"ב בן־נון תשע"ו בן־נון תשע"ח בר־מעוז תשע"ח ברויאר תשס"ב בשארי תשס"ח גברא תשנ"ט גברא תשס"א/ג

גברא תשס"ה	--, אנציקלופדיה לקהילות היהודיות בתימן, חלקים א–ב. בני ברק
גברא תשע"ח	--, הרב ישעיהו משורר זצ"ל. בני ברק
גויטיין תש"ה	שלמה דב גויטיין, מי היה אדוארד גלאזר. בתוך: ישראל ישעיהו ואהרן צדוק (עורכים), שבות תימן. תל אביב, עמ' 149–154
גיאית תשע"ב	פלטיאל גיאית, המפגש של עולי תימן עם תופעת החילון בארץ ישראל [חלק א]. תימא יב, עמ' 31–47
גיאית 2013	--, חוויית המפגש עם ארץ ישראל ביצירתם הספרותית של עולי תימן בין השנים תרמ"ב–תש"ח. עבודת דוקטור, אוניברסיטת חיפה. חיפה
גיאית תשע"ט	--, 'פרקי בנים: יורה חטאים' לר' אברהם ערוסי. ספונות כו, עמ' 175–238
גימאני תש"ף	אהרן גימאני, 'זה ינחמנו' לרבי אברהם ערוסי. תימא טז, עמ' 198–240
גמליאל י' תשס"ו	יחיא גמליאל, זכרונות. גדרה
גמליאל ש' תשנ"ב	שלום גמליאל, חכמי היהודים בתימן בדורנו. ירושלים
גמליאלי תשכ"ו	נסים בנימין גמליאלי, תימן ומחנה גאולה. תל אביב
גלוסקא תשע"ד	יצחק גלוסקא, כת הדראדעה (סיפור). תהודה 30, עמ' 161–169
גלוסקא תשע"ה	--, עד עפר. ערך: פלטיאל גיאית. תל אביב
דאר תשע"ח	אביגדור דאר, תיאור הרב עזרי גיאית לכמה מלאכות בתימן. תהודה 34, עמ' 53–74
דודי תשנ"ב	עמוס דודי, ענייני הגייה בתפילה ובקריאת התורה, בתוך: יצחק גלוסקא וצמח קיסר (עורכים), ספר שבטיאל: מחקרים בלשון העברית ובמסורות העדות, עמ' 68–76. רמת גן
המאור הגדול [תש"ף]	המאור הגדול: ספר הזכרון למרן הגאון רבינו עמרם קורח זצוק"ל. בני ברק
זוין תשס"ב	שלמה יוסף זוין, לתורה ולמועדים: רסיסי הגיונות. חלק א – לפרשיות השבוע. ירושלים
זנדני תשמ"ו	עובדיה (עואץ) זנדני, ילקוט עובדיה. ערך: נסים בנימין גמליאלי. ירושלים
זנדני תשנ"א	--, ספר הזכרונות. ערך: יוסף טובי. ירושלים
חבארה תש"ל	יוסף בן שלום חבארה, בתלאות תימן וירושלים. ערך: שמעון גרידי. ירושלים

חֲבָאָרָה תִּשְׁמָ"א	יוסף בן חיים חוברה (מהדיר), שירי הגאון ר' שלום שבזי ושירי הרב שלום יחיא רדאעי. ירושלים
חבשוש תשמ"ו/ז	יחיאל חבשוש, משפחת חבשוש. חלקים א–ב. [ירושלים]
חמאמי תשס"ט/ש"ף	אברהם חמאמי, שו"ת הריב"ד. חלקים א–ג. ירושלים
חן תשע"ט	אלישע חן (מהדיר), קורא הדורות לרבי אברהם ערוסי. בני-ברק
טובי תשמ"ח	יוסף טובי, שורשי יחסה של יהדות המזרח לתנועה הציונית. בתוך: תמורות בהיסטוריה היהודית החדשה: קובץ מאמרים שי לשמואל אטינגר. ירושלים, עמ' 169–192
יצהרי תשנ"ג	מרדכי יצהרי, אוצר המשלים והפתגמים התימניים. חלקים א–ב. ראש העין
יצחק-הלוי תשע"א/ד	אבירן יצחק הלוי (עורך), איש ימיני. חלקים א–ד. בני ברק
כהן תשמ"ה	איתמר חיים כהן, אוצרות תימן: תשובות ופסקים. חלק א. בני ברק
מדינה תשנ"ד	שלום מדינה, קינות תימניות לר' שלום רדאעי ז"ל. אפיקים קג–קד, עמ' 49–53, 64
מורג תשל"ו	שלמה מורג, מסורות הלשון של יהודי תימן. בתוך: ישראל ישעיהו ויוסף טובי (עורכים), יהדות תימן: פרקי מחקר ועיון. ירושלים, עמ' שזז–שסו
נחום תשמ"ז	יהודה לוי נחום, מצפונות יהודי תימן. ערך: שמעון גרידי. תל אביב
עמיהוד תשנ"ח	שלמה עמיהוד (מהדיר), סידור תפילה שיח שפתותינו, חלק א. בת ים
עמיר תשע"ה	יהודה עמיר, שירים במעלות הקודש: על שירי ר' שלום רדאעי. בתוך: צדוק ט' תשע"ה, עמ' 245–249
עמראני תשס"א	חיים עמראני, ר' אליה אישים ודמויות בקהילת מנאכ'ה בפרט, ותימן בכלל. בתוך: קאפח אהרן תשס"א, עמ' 254–330
פראוי תשל"ה	סעדיה פראוי, עוז ישועות. ירושלים
פרחי תשע"ד	יוסף פרחי, שני מכתבים מהרב יחיא השאש בענין קידושין ועדויות. מסורה ליוסף ח. נתניה, עמ' 385–394
צדוק ח' תשמ"ה	חיים צדוק, משא תימן 1946–1951. תל אביב
צדוק ט' תשע"ה	טוב צדוק, לקח טוב. קריית אונו
צובירי תשל"ו/נ"ו	יוסף צובירי, סדור כנסת הגדולה עם אמ"ת ויצ"ב ושירי יוסף. חלקים א–ד. תל אביב יפו – ירושלים
צובירי תשע"א	--, הגדה של פסח עם החיבור מגיד מראשית. בני ברק
קאפח א' תשס"א	אהרן קאפח (עורך), מתהלך בתמו צדיק: ספר הזכרון לר' אליה גיא. בני ברק

קאפח י' תשי"ח	יוסף קאפח, 'קורות ישראל בתימן' לרבי חיים חבשוש. ספונות ב, עמ' רמו-רפו [נדפס שנית בתוך: יוסף טובי (עורך), יהודי תימן: מכתביהם, ירושלים תש"ס, עמ' 1-41; ובשלישית בתוך: יוסף קאפח, כתבים, ב, ערך: יוסף טובי, ירושלים תשמ"ט, עמ' 697-737]
קאפח י' תשמ"ז	--, הליכות תימן. ערך: ישראל ישעיהו. ירושלים
קאפח י' תשנ"ט	--, ר' שלום רדאעי ז"ל. בתוך: משה גברא (עורך), רבי שלום רדאעי וחבוריו: תאניה ואניה, האסיף ומערכי לב. בני ברק, עמ' י-יא [בשנית בתוך: יוסף קאפח, כתבים, ג, ערכו: יוסף טובי ואורי מלמד, ירושלים תשס"ב, עמ' 1438]
קהתי תשנ"ט	עזרא קהתי, יקירי תימן ובציון. ערך: יוסף טובי. ירושלים
רדאעי תשכ"ז	שלום רדאעי, זכר צדיק: לזכר הרב הצדיק ר' יחיא ב"ר אברהם רדאעי זצ"ל. ירושלים
רצהבי תשכ"ד	יהודה רצהבי, ר' אברהם ערוסי הפולקלוריסטן של תימן. ידע"ע ט, עמ' 127-131
רצהבי תשל"ח	--, אוצר לשון הקדש שלבני תימן. תל אביב
רצהבי תשמ"ב	--, קינה על מאורעות צנעא בשנת תש"ח. ידע"ע כא, עמ' 99-102
רצהבי תשנ"ב	--, תורתן שלבני תימן. קריית אונו
רצהבי תשנ"ד	--, 'יורה חטאים' לרבי אברהם ערוסי. אסופות (ספר שנה למדעי היהדות) ח, עמ' שצט-תכג
שאלתיאל תש"ז	ישעיהו שאלתיאל, משלי תימן. רשמות ד, עמ' 167-174